

Nahmanides, ca. 1195 - ca. 1270

ספר

חידושי הרמב"ן

על הש"ס /

השלם והמפואר לרבינו משה ב"ר נחמן ז"ל

על סדר
זרעים מועד

יצא לאור מחדש, בהנה"ח מדויקת, בתוספת אלפי תיקונים והשגמות
הצנועות, והדפסת כל הליקוטים כספר תורת האדם וההשגמות על
מקום, מתוך ספרים עתיקים ודפוסים ראשונים וליקוטים
משיטה מקובצת, והכל בהדפסת חדשה באותיות
מאות עינים, ובתוספת אלפי מראי מקומות,
מפוסק ומקוטע בצורת חדשה ובתורה
ובפיענח אלפי ראשי תיבות.

אשר לא היה עדיין כבושם הזה,
באשר עיניכם הוויה משרים

יצא לאור על ידי
מכון הפארת התורה

פניה"ק ירושלים תובב"א
שנת השנ"ז לפ"ק

מדברי ר' ישמעאל הוא דאמר ש
 אדם ועשאן הכתוב כאלו הן :
 הקפידה תורה אלא שלא יהא
 הנאה אין ממון ולא קרינן ביה
 עליו בכלום אלא שהתורה עשאת
 עליו כבי לארין מפני שדעתו עליו
 זה שהסכימה דעתו לדעת תורה וי
 ממון אלא שיהא מוצא כרשותו
 דלא קרינא ביה לך כיון שהוא אכ
 מיבעיא לדבנן א) אלא אפילו לדנ
 כיון שנתיאש ממנו מפני איסורו
 כדאמרין (לקמן ג) ב) בזמן שאין
 מותרים משום גזל ופטורין מן
 עדיף נמי מהפקד דלא הדר איהו
 ב) ולא ניתא לי

ואפשר ונכון הוא לומר כדבר
 תשבייתו, דהכי קאמ
 משאור ולא יראה שאור אלא ש
 רואה אותו כעפר ואפר ולא תהא
 תבערו או תשרפו שהרי בשאר
 בהן מ"מ ביטול כשמו שיבטלו
 רוצה בקיומו, וכך הוא משמעות
 ולא תשביית מלח ברית אלהיך
 נמי משמעות שביעה ביטול וכן א
 תבטלון חמירא. והוה שאמרנו בג
 אטו בדיקת חמץ דאורייתא היא מ
 סגי ליה, ולא מייחורא דכתוב א
 הוא. ומצאתי בהלכות גדולות ז"
 דכתיב תשבייתו שאור מבתיכם, ו

ומה שהקשו רבותינו הצרפתי
 בתשבייתו. אינה קושיא, דו
 צוה לבער אחר חצות והלא בש
 אלא שיהא מבעור או מבוטל ו

וכן מה שהקשו מדברי ר' עקיב
 מלאכה, אינה קושיא דאטו
 אלא כל שמבער ודאי משביית הוא
 שאור בטל מבתיכם ואין ביטול
 כתיב תשרופו ש"מ ביטול בפה
 ודאי בחול כתיב בזמן שאתה יכ
 דאי ביום הראשון תשבייתו (שאם)
 כרחין תשבייתו בשריפה הוא, ד

א) עיין ברין בהלכות דכתב טעמא כי
 אורי' בסיו' דלר"י הגלילי באמת לא
 ב) דאף שעפר לא הפקיד בפועל אבל
 ג) לכאורה קשה דא"כ הי"נ נימא אי בי
 דתשבייתו שיהא מושבת אלא דאף חלי

מסכת פסחים

פרק ראשון

דף ד' עמוד ב'

בענין ביטול חמץ זה שהזכירו בגמרא דמדאורייתא בביטול
 בעלמא סגי ליה, ודאי לא למעט בדיקה בלבד אמרו,
 אלא אפילו חמץ ידוע ונראה לפנינו נמי סגי ליה בביטול,
 כדאמרין (לקמן ג) ב) במוצא גלוסקא יפיפיה ובהלמיד היושב
 לפני רבו ויש לו עיסה מגולגלת (לקמן ז) א) ותנן נמי (לקמן
 ט, א) ונזכר שיש לו חמץ לפניו וביטלו אינו עובר עליו,
 ופירש רש"י ז"ל דכתיב תשבייתו ולא כתיב תבערו דהשבתה
 בלב היא.

ודקינו עליו בתוספות דהא אמרין אך חלק ומהכא נפקא
 לן איסורא מתחלת שבע, ואי השבתה ביטול היא
 היכי מהניא לבתר איסורו, הא אמרין (לקמן ג) ב) דלאו
 ברשותיה קאי ולא מצי מבטל ליה. ועוד קשיא מהא דתניא
 (לקמן ה, א) רבי עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר אך
 ביום הראשון תשבייתו שאור ומצינו הבערה שהיא אב
 מלאכה, אלא מה תשבייתו ביעור דוקא הוא ובשרפה היא ולא
 משתמע ביטול כלל.

לפיכך פירשו בשם ר"ת ז"ל דמה שאמרנו בביטול בעלמא
 סגי משום דביטול היינו הפקר, ונפקא להו היחידא
 (לקמן ד, ב) משום שנאמר (שמות יג, ז) לך שלך אי אתה רואה
 אבל אתה רואה כו' זה אינו שלנו. זהו דעת רבותינו
 הצרפתיים ז"ל בביטול. וקשה אם כן למה הזכירו כמה פעמים
 בכל מסכתא זו לשון ביטול. וקשה אם כן למה הזכירו כמה פעמים
 מקום ולא מישתמיט חנא למימר בחמץ הפקר ולא למימר
 ביטול במקום הפקר בשום מקום בעולם. וכן נמי ביטול
 רשות שהזכירו לענין עירוב (עירובין עא, א) אינו מפקיד ביתו
 שישבו בו אחרים, אלא שהוא עוקר דעתו מלדור עם
 השותפין ביומו כדי שיהו הם כמי שדרים לבדם.

ועוד קשה לי שהביטול דבר פשוט הוא בגמרא בלא
 מחלוקה דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה, ואלו
 בהפקד איתמר בנדרים בפרק אין בין המודר (מג, א) דלר' יוסי
 הפקר כמתנה, מה מתנה עד דאתיא לרשות מקבל לא נפקא
 מרשות נותן אף הפקר עד דאתו לרשות זוכה לא נפיק
 מרשות מפקיד, ולהך סברא הפקיד חמצו כל זמן שלא זכה

בו אינו יהודי עובר (ואיכא דאמרין) (יעוד) סתם הפקר בפני
 שלשה הוי הפקר בפני שנים לא הוי הפקר והכא מבטלו
 בלבד. ועוד קשה לי שהתירו ביטול בשבת כדתיניא (לקמן ז, א)
 מבטלו בלבד אחד שבת ואחד י"ט, והלא הפקר נראה שאסור
 לאדם להפקידו נכסיו בשבת כענין ששינוי (ביצה לו, ב) אין
 מקדישין ואין כו' גזירה משום מקח וממכר, ועוד קשה לי
 ששנו חכמים ז"ל בכל מקום מבטלו בלבד והפקד בפה הוא
 ולמה הזכירו בלבד בכאן.

ועוד אני מסתפק בענין הזה שהראשונים כולם אמרו
 בביטול כל חמירא דאיכא ברשותי יהא בטיל וחשיב
 כעפרא. ובגמרא ירושלמי (פ"ב ה"ב) נמי כלשון הזה פירשו,
 רב אמר צריך שיאמר כל חמץ שיש לי בחון ביתי ואינו יודע
 בו יבטל, ואינו יודע אם אדם מפקיד בלשון הזה שיאמר כל
 נכסי יהיו בטלים וחשובים כעפר. ואפשר זה לדברי ריש
 לקיש אמר דהא משמע במסכת כריתות (כז, א) במקבל מתנה
 שאמר לאחר שבאתה מתנה לידו בטלה היא ויבטל שכל
 המתזיק בה זכה בה, ומ"מ חשובים כעפר שהזכירו הגאונים
 ז"ל למה הלא עפרו של אדם [אינו] מופקר.

ועוד יש לי ספק בהפקד לפי שהצרכו בגמרא (לקמן ה, ב)
 תרי קראי חד לשלא כבשתו וחד לשכבשתו, ואלו
 הפקר לא אתי מינייהו דכיון דלית ליה בעלים ולא דאחרים
 הוא אעפ"י שאינן שלך אינו בכלל היתר זה דאיהו מצי זכי
 ביה בנפשיה טפי וטפי משכבשתו. וגם זה אפשר שהוא
 מותר, לפי שמצאתי בירושלמי (פ"ב ה"ב) לא יראה לך (שמות
 יג, ז) אית תנאי תנו לא יראה לך שלך אי אתה רואה אבל
 אתה רואה בפלטיא, אית תנאי תנו אפי" בפלטיא מן דמר
 אבל אתה רואה בפלטיא כשהפקידו קודם לביעורו כו'. מ"מ
 סוגיא שיהא הביטול הפקר אינו מתקבל בכל הסוגיות הללו
 שלנו ולא בגמרא הירושלמית הזו, דהתם פליגי אימוראי
 בהפקד דאיכא דאמר ביה דאמר דהפקד משום זכיה כו' יוסי,
 כלומר שאין הפקר יוצא מרשות מפקיד עד שיבא לרשות
 זוכה, ואילו בביטול הכל מודים דשרי ומשנה שלימה שנינו
 (לקמן ט, א) יבטל בלבד.

אלא כך אני אומר, שהביטול מועיל להוציאו מתורת חמץ
 ולהתשיבו כעפר שאינו ראוי לאכילה, והיתר זה

הענין
 בביטול
 חמץ
 ביום
 הראשון
 וכו'

ד

א

→

מדברי ר' ישמעאל הוא דאמר שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאלו הן ברשותו, לומר דכיון שלא הקפידה תורה אלא שלא יהא חמץ שלו ברשותו ואיסורי הגאה אינן ממון ולא קרינן ביה לך, בדין הוא שלא יעבור עליו בכלום אלא שהתורה עשאתו כאלו הוא ברשותו לעבור עליו בבי' לאוין מפני שדעתו עליו והוא רוצה בקיומו. לפיכך זה שהסכימה דעתו לדעת תורה ויצא לבטלו שלא יהא בו דין ממון אלא שיהא מוצא מרשותו לגמרי, שוב אינו עובר עליו ולא קרינא ביה לך כיון שהוא אסור ואינו רוצה בקיומו. ולא מביעיא לרבנן א' אלא אפילו לדברי ר"י הגלילי (לקמן כג, א) כיון שנתייבש ממנו מפני איסורו יצא מרשותו ואין בו דין גזל כדאמרין (לקמן ג, ב) בזמן שאין בעל הבית מקפיד עליהם מותרים משום גזל ופטורין מן המעשר והיו כהפקר, והכא עדיף נמי מהפקר דלא הדר איהו זכי ביה דהא שוייא כעפר ב' ולא ניחא ליה בגויה. L

ואפשר ונכון הוא לומר כדברי רש"י דנפקא לן כמדורש תשביתו, דהכי קאמר רחמנא תשביתו אהוה משאור ולא יראה שאור אלא שיהא בענין כשרוף וההא רואה אותו כעפר ואפר ולא תהא רוצה בקיומו, מדלא כתיב תבערו או תשרפו שהרי בשאר איסורים ביעורן [לא] כתיב בהן מי"מ ביטול כשמו שיבטלו בלבו מתורת חמץ ואינו רוצה בקיומו, וכך הוא משמעות השבתה בכל מקום, כענין ולא תשבית מלח ברית אלהיך (ויקרא ב, יג), לא תבטל, וכן נמי משמעות שביחה ביטול וכן אונקלס מתרגם (שמות יב, טו) תבטלון חמירא. וזהו שאמרו בגמרא (לקמן י, א) בפשיטות אטו בדיקת חמץ דאורייתא היא מדרבנן היא דביטול בעלמא סגי ליה, ולא מיתורא דכתוב אלמא פשטיה דקרא בביטול הוא. ומצאתי בהלכות גדולות ז"ל וכתר דבריק מבטל ליה דכתיב תשביתו שאור מבתיכם, וזהו מדרשו של רש"י ז"ל.

ומה שהקשו רבותינו הצרפתים ז"ל מדרושינן אך חלק בתשביתו. אינה קושיא, דכי אמרת נמי תבעירו היאך ציה לבער אתר חצות והלא בשעת ביעורו כבר עבר עליו אלא שיהא מבוער או מבוטל בחצות קאמר רחמנא ז.

ובן מה שהקשו מדברי ר' עקיבא מצינו הבערה שהיא אב מלאכה, אינה קושיא דאטו ביעור לאו דאורייתא היא. אלא כל שמבער ודאי משבית הוא, דהכי קאמר רחמנא שיהא שאור בטל מבתיכם ואין ביטול בידים אלא שריפה, ומדלא כתיב תשרופו ש"מ ביטול בפה נמי ביטול הוא. מיהו קרא ודאי בחול כתיב בזמן שאתה יכול לבערו אף בידים. ועוד דאי ביים הראשון תשביתו (שאם) [שאור] ביום טוב הוא על כרחין תשביתו בשריפה הוא, דהא אחר זמן איסורו הוא

שכבר נאסר מתחלת הלילה ואין דינו אלא בשריפה דגמרינן מנחה כדברי רבי יהודה (לקמן כז, ב). וביטול דפה לאחר איסורו לאו כלום הוא דלאו ברשותיה קאי ולא מצי מבטל ליה, אלא על כרחין ביום טוב אין תשביתו אלא תבטלו אותו מן העולם בשריפה, אבל קודם זמן איסורו ביטולו בדבור בעלמא נמי הוא שכולן ביטול הן. והיינו נמי לישנא דגמרא (שם) דקאמר תשביתו השבתתו בכל דבר שאתה יכול להשביתו וכל שמבער ודאי משבית הוא. ובירושלמי (פ"ב ה"א) אומר תשביתו שאור מבתיכם דבר שהוא בכל יראה וכל ימצא ואי זו זו שריפה.

וישוב מצאתי בספרי (פרשת ראה פ"י קעה) לא יראה לך שאור וראה אתה לאחרים לא יראה לך שאור אתה רואה לגבוה לא יראה לך שאור אתה רואה בפלטיא לא יראה לך שאור בטל בלבך, מכאן אמרו ההולך לשחוט את פסחו, מתני' זו היא ברייתא השנויה שם. ולמדתי ממנה שאין הביטול נדרש לנו מלשון תשביתו אלא ממינוט לך שאור, והוא כמו שפירשתי למעלה דכיון שנתייבש ממנו מפני איסורו ומוצא בדעתו מכלל ממון ואינו בעיניו כשאור שלו אלא כעפר שאינו שוה כלום ואין בו דין ממון כלל יצא ידי חובתו.

במצאת אומר שלשה מיני ביעור הן שאמרה תורה שלא יראה חמץ שלנו ברשותינו, לפיכך ביעור מן העולם כגון בשריפה או שאבדו לגמרי זהו מעולה שבהן, ביטול בדבור בלבד נמי יצא, שאף זה יצא מתורת חמץ כיון שהוא רוצה לנהוג בו איסור שבו ואינו רוצה בקיומו והוא רואה אותו כעפר שאינו ראוי לאכילה, הפקירו נמי יצא כפי שיטה היירושלמי ולא קרינא ביה לך. וכל אלו לדברי תורה אבל מדברי סופרים הצריכו לבער לגמרי דילמא אתו למיכל מיניה, ולא עוד אלא שהחמירו בספקו לבדוק ולאבד או למכור וליתן לאינו יהודי קודם זמנו וכדברי ב"ש, אף במכירת האינו יהודי החמירו מדבריהם אלא אם כן ידוע שיכלה קודם הפסח דחשו להערמה, שאלו מן הדיון אין בין חמץ שהיה לישראל ומכרו לאינו יהודי קודם זמנו בין חמצו של אינו יהודי מתחלת ברייתו שום הפרש וחילוק.

ונראה הדברים שהביטול בלב הוא ואינו צריך להוציאו בשפתיו, זהו ששנו חכמים ז"ל בכל מקום מבטלו בלבו, וכן פרש"י ז"ל, וכל זה מן הטעם שפירשתי שאין אדם עובר אלא על חמץ שלו שהוא רוצה בקיומו ודעתו עליו, הא נתייאש ממנו ונתן דעתו שאינו רוצה מחמת איסורו ולא יהנה בו לעולם אינו עובר. משל אבדה כיון שיתייאש ממנו בלבו יצא מרשותו אף חמץ בזמנו ממון אבוד הוא מבעליו ויצא

א עיין בר"ן בהלכות דכתב טעמא בשביל שאינו ברשותו אלא שהתורה עשאה כאלו ברשותו. וכמש"כ הרמב"ן פקודם. ולפי"ז כתב השאגת ארוי בס"י פ"ז דל"י הגלילי באמת לא מהני ביטול, ולא ראה דברי הרמב"ן.
 ב דאף שעפר לא הפקיד בפועל אבל כודאי מותר משום גזל ולא חשיב כלל.
 ג לכאורה קשה דאיכ ה"נ נימא אי ביו"ט ומאי פריך ר"ע, עיין בפנ"י דף ה' ע"ב ד"ה ש"מ מדר"ע שלפי דבריו מביאר, אך עוד י"ל האין ביומתי דתשביתי שיהא מושבת אלא דאך חלק הוא דער חצות כבר יקיים תשביתו ויהיה כבר מושבת בחצות.

א עיין בר"ן בהלכות דכתב טעמא בשביל שאינו ברשותו אלא שהתורה עשאה כאלו ברשותו. וכמש"כ הרמב"ן פקודם. ולפי"ז כתב השאגת ארוי בס"י פ"ז דל"י הגלילי באמת לא מהני ביטול, ולא ראה דברי הרמב"ן.
 ב דאף שעפר לא הפקיד בפועל אבל כודאי מותר משום גזל ולא חשיב כלל.
 ג לכאורה קשה דאיכ ה"נ נימא אי ביו"ט ומאי פריך ר"ע, עיין בפנ"י דף ה' ע"ב ד"ה ש"מ מדר"ע שלפי דבריו מביאר, אך עוד י"ל האין ביומתי דתשביתי שיהא מושבת אלא דאך חלק הוא דער חצות כבר יקיים תשביתו ויהיה כבר מושבת בחצות.

ס פ ד

שו"ת הר"י"מ

מ א ת

**כבוד אדמו"ר הרב הגאון תפארת ישראל
מאיר עיני הגולה מוהר"ר יצחק מאיר נ"ע
זכותו יגן עלינו:**

אשר השאיר אחריו ברכה חדושי תורה בכתב ידו הקדושה
אשר השיב לשואלים הלכה למעשה וזה יצא ראשונה פסקי שו"ת
כאשר עיניכם תחזינה משרים:

ת ל - א ב י ב

בהוצאת יהודה ארי' לייב אלתר

סימן ז

בעניני בטול ובדיקה האריכו הרבה
הפרי ולא אכתוב אשר קדמוני רק
אשר חנני ה' :

הנה פ"ק דסוכה כרים וכסתות ובטלה לא מהני
דבטלה דעתו אצל כל אדם שאין מבטלין
ותבן ועתיד לפנותו צריך ביטול בפירוש וכשאין
עתיד לפנותו או עפר סתם ע"ש. ושם נחלקו אי
מהני הביטול לז' ימי החג לחדר או לגמרי ע"ש
ופסחים מ"ה איכא תרי לישנא בגמ' בבבא
שבסדקי צריבה. ובכופת שאור שיהיה לישבה
לרשב"א מהני בטול ולת"ק אמר כל כזית אע"ג
דמבטל לא בטיל ע"ש. והנה בטול החמץ כמ"ש
הרמב"ם ורש"י שיהי בטל כעפר וכדבר שאינו.
קשה דכשחשוב ושוה הרבה בטלה דעתו אצל כל
אדם כמו כר"כ דלא מהני ביטול שיהי כעפר
הקרקע. זאי משום מצוה דתשבתו ובי"ה הא גמ'
בסוכה אף שא"א לקיים מצות סוכה בלא"ה מ"מ
לא מצינו שיועיל ביטול דכר"כ. ודווקא לחלק :

וע"כ נראה דמשום דאסור בהנאה שפיר עומד
ליבטל אצל אדם מישראל שרוצה לקיים
כד"ת. וכיון שעומד לכך הוי כתבן למ"ד בטל
בפה צריך דסתמא לא בטל דא"י אם רוצה לקיים
ומהני הביטול בפה או בלב כנ"ל. אמנם לר"ש
דחמץ שעבר עה"פ מותר. ואמר בש"ס דחמץ
הקדש חשיב מה"ט גורם לממון דכמהומי בחמץ
כזה שאחר פסח יהי מותר ע"ש פ' כ"ש וא"כ
לענין הביטול לגמרי מתורת דבר הגורם לממון
שוב אינו עומד דהא באמת מותר אהה"פ והוי
ככרים וכסתות הנ"ל. דבשלמא לענין סוכה סגי
ליש פרי ביטול לשבעה. דא"צ יותר ועכ"פ לענין
הוי מבטלו. משא"כ בחמץ דיהי מועיל הביטול
רק משום דאסור ועומד כו' אבל כיון דלענין
אחר הפסח אינו עומד ושוב לא בטל מתורת גורם
לממון כנ"ל. ועדיין עובר כנ"ל. ואף דאי לא בטל
ואסור להשהותו אינו גורם לממון מ"מ איך נאמר
דיועיל הביטול שיהי מותר להשהותו הא א"כ
אינו ביטול כלל. ומש"ה טעם הרמב"ם ז"ל דחמץ
ידוע לא מהני ביטול ולמדו מהש"ס דפ' אלו
עוברין לחד לישנא דכזית אע"ג דבטל לי' לא
בטל ע"ש מ"ה ע"ב ואמר ו"ה סמי קילתא מקמי
תמידתא ולר"י ס"ל לרבנן הכי ע"ש דכזית לא
בטל כנ"ל. אמנם למאי דק"ל כר"ש דקניס לאחר
הפסח ואסור בהנאה. א"כ שוב לא הוי גורם
לממון כלל וממילא שפיר מהני הביטול דראוי
ועומד שיהי בטל והוי כעפר כנ"ל ושוב מה"ת
בטל כנ"ל. ומתיישבים בעוה"י הרבה תמיהות
מ"ש הר"ן למה באמת אף שבטלו אסור אהה"פ
הא לא עבר בבי"ה ע"ש ברא"ש פ' כל

דתשבתו היינו שריפה כמבואר מלשון ר"ע הה"א
תשבתו ומצינו להבערה כו'. וזה לא נדחה אך
הפוסקי לא ס"ל הכי דא"כ ר"י וחכמ"י לא ס"ל
דר"ע דהא לא דייקי רק מכה הקי' כנ"ל :

והנה על תביות תוס' הנ"ל נראה פשוט דרש"י
ז"ל לא ס"ל מ"ש הרא"ש ז"ל ז' ע"ב אומר
אני והוצאות חמץ קודם זמן איסורי' לא נשיק
מתשבתו דהא אמר ר"ע תשבתו היינו שריפה
ולא צותה תורה לשורפו אלא אחר שכבר נאסר
מידי דהוי אנוחר כו' ע"ש והוא שיטת התוס'
בהא דשעת ביעורו גבי פלוגתא דר"י ורבנן.
אבל מדברי רש"י ז"ל בכמה דוכתי נראה דסבר
דתשבתו היינו קודם התחלת האיסור. דהנה
קשיא לי לתוס' ושאר פוסקים דליכא בל יראה
עד הלילה רק דעובר אעשה דתשבתו בכל רגע
שאינו מבערו. וכן דעת רוב הפוסקים ז"ל. וקשה
זא התוס' מפרשים דאך חלק היינו דפי' תשבתו
היינו אחר חצות הל עליו חיוב השבתה ומ"ש
מכל המצות שקבועי' בזמן כמו מילה דכתיב
וביום השמיני ימול ותנן כל היום כשר למילה
אלא זריזין מקדימין למצות ולא אמרינן כיון
דמיד בע"ה חל המצוה עובר בכל רגע על העשה
וע"כ כיון דקבעה התורה שיהי נעשה המצוה
ביום הזה זמנה כל היום וכן בכמה דוכתי וממילא
גם בשעה דתשבתו שצותה התורה ביום הראשון
ומתחיל הזמן אחר חצות ממילא זמנה כל היום
הראשון עד הלילה רק מטעם זריזות כנ"ל. אבל
מנ"ל שעובר בכל רגע על העשה. וא"ל כיון
דכתב אך חלק הוי כאלו החיוב שקבעה התורה
ברגע חצות היום וממילא כשעבר ביטל העשה.
ז"א דא"כ לא ה"י מקיים אח"כ העשה כלל וע"כ
דבחצות מתחיל החיוב עליו והוי כמו במילה
וכה"ג כנ"ל. אך נראה החילוק פשוט דדוקא במצו'
שהקפידא על עשיית מעשה והמצוה ובמה שעושה
אותה פעם אחת מקיימה אמרינן כיון שאמרה
תורה ביום הנה יעשה כמו מילה ושאר מצות
שפילא בכל הזמן כשר כשמקיימ' רק משום זריזות
כנ"ל אבל עשה דתשבתו נראה דגם לתוס' אין
זה מעשה שמוטל עליו לשרוף כנ"ל. רק שמוטל
שיהיה החמץ מושבת מרשותו מחצות ואילך
והשבתה זו ילפינן מנתר שיהיה מושבת על ידי
שריפה שלא יהיה בעולם כלל ומצוה זו אינה
מעשה שמקיימה בפעם אחת רק כל המשך הזמן
מחצות עד אחר הפסח העשה שיהיה מושבת רק
שמתחיל מחצות החיוב שיעשה מעשה השריפה
שהיו מושבת. והוי כמו העשה דשבתון שבות
דכתיב ביום השמיני שבתון ולא אמרינן שמקיים
במה שישבות פעם אחת ביום. וברגע שאינו
שוכח עובר על העשה שכל הזמן בכלל העשה
וכן בעשור תענו כו' :

הודפס מאתר אוצר החכמה

שו"ת הרי"מ / אלטר, יצחק מאיר בן ישראל [עמוד 17] (2892)

אחר קנין וכה"ג שייך אין דברים שבלב משא"כ לענין זה אי חשיב השבתה או לא תלי רק בלב וכשיודע בעצמו שאינו בטל אצלו בלב באמת מחויב לשרפו מה"ת. ומיושב בחולין דף ר' בתמצן של ע"ע כו' שתמהו למה אין הע"ע מבטלין וכ"ו דליכא הפסד ויהי ג"כ רק דרבנן ע"ש בראש יוסף. ולהג"ל א"ש דלא מועיל בטולם כלל כנ"ל. גם מיושב במפרש ויוצא בשיירא שפי' רש"י פ' כ"ש דף כ"ז דהיינו שלא בשעת ביעורו דפליגי רבי ורבנן ותמהו הא עכ"פ ביטול מהני ע"ש. ולהג"ל אפשר דזמן גדול קודם ביעור לא מהני בטול כיון שראוי לאכול ולמכור בטלה דעתו והוי ככרים וכסתות הנ"ל. ורק סמוך לזמן ביעורו. ומזה"ט מודה ר"י בשעת ביעור דהשבתתו בכ"ד וגם ביטול מהני. ומי שאינו בטל אצלו או אחר איסורו שפיר בשריפה כנ"ל גם לרש"י ז"ל. וא"י קושית תוס' על רש"י דהא אמר ר"ע מצינו להבערה כו' תשבתו כו'. וע"כ תשבתו א"י איסורו ע"ש והא כיון דגם לרש"י ז"ל א"י איסור לא מהני הביטול דאין תלוי בו להסית דעתו ממנו. רק קודם זמן איסורו. וע"כ לרש"י ולתרגום דתשבתו תבטלון היינו דהחויב עליו כשיגיע תחלת זמן יהי החמץ מושבת ממנו היינו או שיהי בטל אז כעפר ע"י שבטלו קודם שהועיל ביטולו ואם לא בטל ישרפנו לר"י. וא"כ אי נימא דיום הראשון יו"ט הוא א"י איסורו ע"כ אם לא בטל צריך שריפה לר"י. עוד לע"ד בלשון רש"י ז"ל שהקדים לאור הנר כו' וכן הר"ן שהקשה דיליף כו'. דאפשר אף אם הבדיקה דרבנן מ"מ לאור הנר מה"ת. ע"פ המשנה פ"ב דכלאים דר"י אומר יבור ופי' בשים ב"ב צ"א דכיון דמתחיל לברור ומניח השאר מחזי כמקיים כלאים שרוצה במה שנשאר משא"כ כשאינו מתחיל כלל ע"ש. וא"כ הא הני תרתי שוים דבתוספתא המניח חמץ והמקיים כלאים ע"ש. אף אם כשלא בדק כלל הי' מהני הביטול מה"ת מכ"מ כשמתחיל לבדוק ולא יבדוק בחורין כראוי מחזי דרוצה בהנשאר ומורה היפך הביטול וי"ל דבזה מה"ת אסור דשם רק מחזי כו' משא"כ חמץ דעבר עליו רק הביטול יפקיע האיסור וכיון שהמעשה מורה שרוצה בו עובר עליו כנ"ל. ויליף שפיר מחיפוש דגם מה שיוכל ע"י חיפוש קרוי מצוי כנ"ל גם י"ל דעכשיו שתקנו חכמים לבדוק ולבער שוב כשאינו בדק כלל ג"כ מורה היפך הביטול ע"ש ברשב"ם ותוס' ב"ב הנ"ל כיון דדרך ב"א כו' כמקיים כנ"ל:

וגם נראה דגם לענין זה דמי לכלאים כשאגיע כו' אלקטנו כו' דאינו עובר וכי תוס' ריש ב"ב ד"ה נתיאש ולא גדרה כו' דהטעם דכ' לא

שעה סי' ד' מירושלמי משום הערמה. ולמ"ש ששט דאם יהי' מותר בהנאה כשביטול לא יועיל הביטול כלל ועבר בכ"י ושפיר הוצרך קנס לאסור ירושלמי א"צ לטעם הערמה רק בהפקר ממש כמפורש בירושלמי וא"י איך אפשר לפרש ביטול מה הי' חסר לירושלמי לומר בטל כבכל מקום ולמ"ש מיושב היטב כנ"ל. ומיושב מה שתמהו כל הפוסקים על הרמב"ם הא מפורש כמה פעמים בגמ' גבי נזכר שיש לו חמץ כו' מבטלו וגבי וזכי משכחת ל"י. ובכמה דוכתי מדאורייתא בביטול סגי. ולמ"ש לא ק"מ דאחר דאסרו חכמים בהנאה לאחר הפסח משום קנסא שוב שפיר מה"ת בביטול סגי ורק מדרבנן צריך ביעור ושייך כל הקולות דאקילו משום דהוי דרבנן. אבל רמב"ם ז"ל דקאי על התורה אמר שפיר זה שאמרה תורה תשבתו הוא ביעור לחמץ ידוע וביטול לשא"י דמה"ת שמותר בהנאה לאחר הפסח לגמרי אינו מועיל ביטול לחמץ ידוע כלל כנ"ל. ופסק בזה דגורם כזה שרק אסור לזמן הוי כממון וכ"ש לענין הביטול כנ"ל. ובבדק ומבער ויש עוד חמץ שא"י ולא מצא מהני הביטול מה"ת דלא שייך בזה בטלה דעתו כו' דאדרבה לטרוח ולהפש יותר מהבדיקה בשביל שיו' מועט עומד לבטלו כעפר ומהני שפיר כמ"ש רמב"ם ז"ל מה"ת ביעור לחמץ ידוע וביטול לאינו ידוע כנ"ל גם ע"פ דברי הר"ן ז"ל ג"כ ככל הג"ל:

ומיושב דברי רש"י ז"ל ר"פ שהקדים לאור הנר בגמ' מפ' כו' בחזקין שלא יעבור ב"י ותוס' דחו ע"ש ורש"י בעצמו גבי משכיר ב"י פ"י אי משום ב"י כו' דסגי בביטול דמיסח דעתא כו' זמשי כעפר ולמ"ש מיושב דשפיר יליף מצ"ה מחפוש כו' דמה"ת דמותר אחר הפסח לא מהני ביטול כנ"ל בחמץ ידוע יכל שמצוי ע"י בדיקה לאור הנר חשיב מצוי. רק עכשיו דאסור בהנאה מהני הביטול מה"ת לשו"י כעפר כלשון רש"י ז"ל רק חכמים תיקנו שיסאר אדאוריית' ושלא להקל ממה שהי' מה"ת ע"י הקנס של ר"ש. ופי' שפיר בודקין שלא יעבור היינו מה"ת כנ"ל וכטעם הר"ן ז"ל שזה תלוי בלב אם האיסור אצלו כראוי שעי"ז מהני ביטולו כעפר. אבל כשממונו חביב עליו מהאיסור א"כ לא מסח דעתו מיני' כלל ולא הוי ביטול וזה נראה לע"ד גם בלא הנ"ל דס"ל לרש"י ורמב"ם שענין ביטול זה להיות קרוי השבתה הוא כמו ביטול ע"ז דנכרי מבטל ובכמה דוכתי שמבטל החשונות שלו וכן כאן דתרגום תשבתו תבטלון היינו מה שעושהו בלבו כעפר ומסולק ממנו הוא מושבת מרשותו אף שבביתו. אבל בלא מסח דעתו אף שיאמר בפיו לשון הביטול לא שייך בזה דברים שבלב אין דברים דמ"מ אינו מושבת ממנו כשדנין נגד

תורע דניחא לוי ע"ש וי"ל גי"כ דמפ' הירושלמי לא יראה לך כו' בטל בלבך והיינו שלא הי' חשוב אצלו דינו גי"כ כג"ל דכשברצונו לשרטו אינו עובר בעוד שעוסק וא"ש כד' תוס' כ"ט במשהה כד' לבערו כד'. וכן ריב"א שהניח לבער ה' חמץ בתחלת ז' שתמה מרדכי רע"ק איך נכנס בס' תשביהו ע"ש ולהג"ל מיושב כג"ל. ומה"ט לקמן זלמא כו' וחס עליו לשרפה מיד מרש"י רגע א' כו' ע"ש היינו שאין בשהייתו זמן שנראה שאינו רוצה לשרטו דא"כ גם הבטול לא מהני רק שאין זמן וילך לשרוף וכשכבר ביטל אין המחשבה חזרה משא"כ משום שיעסוק בלא ביטול צובר ברגע כג"ל. וכן אם עושה סום מעשה בפסח שרוצה בהתמץ הוי חזרה מהביטול שבלב דמעשה מוציא מידי מחשבה. וכחאי דערובין דמבטל רשות וכשמוציא כליו אח"כ הוי חזרה ע"ש:

וכן מ"ש רש"י במשנה בודקין שלא יעבור ב"י. הוא גי"כ או דבא להורות דאף שתיקנו מטעם דלמא אתי למיכל כדאמר גבי ככר בשמי קורה דוקא שם שאינו מורה מה שאינו מבער דרוצה בו רק שאינו טורח לעלות או לירד כו'. משא"כ כשמזנה לפניו ואינו מבער. או דאף אם במה שאינו מחויב לבדוק אין הוכחה נגד הביטול מ"מ בזה שהיינו חכמי' לבדוק ולבער משום דלא ליתי למיכל שוב כשאינו בודק ומבער מורה שרוצה בו נגד הביטול. וקמ"ל מפ"י שפירש דבודקין כו' עכשיו הוא שלא יעבור ב"י שאם לא יבער יעבור ב"י כג"ל מה"ת. ומ"מ א"ש כל הקולות שמקיל בש"ס משום דבדיקת ח' דרבנן. דכיון דדרבנן לקולא וא"צ לחזור ולבדוק שוב ז"ל זאינו ענין להפקר:

מה שאינו בודק אינו נגד תקנות חכמים ומהני הביטול כג"ל:

א"כ לע"ד לרש"י ז"ל והרמב"ם ז"ל והעומדים בשיטתייהו. הפקר אינו מקיים תשביהו כלל רק כשאר קנינים ואינו מקיים תשביהו כלל רק שמפקיע החיוב מצוה ממנו וגם הא צריך ג' ולא ניחא להו בת"י תוס' דף ד' דמה"ת מהני מ"מ כיון דתיקנו כו' א"כ שלו הוא מה"ת ועבר עליו כיון שאין א' יכול לזכות. ומ"ש דאנן סהדי דמפקירו בלב שלם. גי"כ לא ס"ל דזה שייך רק ברגע שמתחיל תאיסור ואו לא מהני וקודם לכן שיכול למכור מה אנן סהדי שייך:

גם הא בח"מ סי' רע"ג פסק בש"ע עיקר דא' צריך מה"ת רק ג' מדרבנן ע"ש וא"כ איך אפשר דמבטל בלבד יהי' משום הפקר. וכן מבואר שם סי' ט' דבלא זכה אחר כל ג' ימים יכול לחזור בו ע"ש. א"כ נראה דעדיף מהואיל אי בעי מיתשל עלה להפרי דעובר ב"י כיון דאי בעי הדר ב"י מההפקר ויהי' למפרע שלו עובר ב"י אף שאינו חוזר. ולא נשאר רק תי' הר"ן כיון דחמץ אינו ברשותו רק עשאן הכתוב וסגי בגלוי דעת דלא ניחא ל"י בהאי זכותא. וקשה מג"ל הך סברא. הא מסברא כמו דלא מהני הפקר כשאסור בהנאה כן אם יפקיר או ימכור קודם שיחול ברגע האיסור גי"כ לא יועיל. ודוקא שחל ההפקר קודם זמן איסור וא"כ אותו הגלוי דעת דלא ניחא ל"י הוא רק על רגע התחלת האיסור ואו אינו מועיל. וע"כ ס"ל להר"ן מקרא דלא יראה לך בטל בלבך. הפ"י שלא יהי' נראה וחשיב אצלו כשחל האיסור. וכשמגלה דעתו קודם דלא ניחא ל"י א"כ ברגע שחל ככר אינו חשיב אצלו. אולם זה כפירש"י ז"ל זאינו ענין להפקר:

וכן מ"ש רש"י במשנה בודקין שלא יעבור ב"י. הוא גי"כ או דבא להורות דאף שתיקנו מטעם דלמא אתי למיכל כדאמר גבי ככר בשמי קורה דוקא שם שאינו מורה מה שאינו מבער דרוצה בו רק שאינו טורח לעלות או לירד כו'. משא"כ כשמזנה לפניו ואינו מבער. או דאף אם במה שאינו מחויב לבדוק אין הוכחה נגד הביטול מ"מ בזה שהיינו חכמי' לבדוק ולבער משום דלא ליתי למיכל שוב כשאינו בודק ומבער מורה שרוצה בו נגד הביטול. וקמ"ל מפ"י שפירש דבודקין כו' עכשיו הוא שלא יעבור ב"י שאם לא יבער יעבור ב"י כג"ל מה"ת. ומ"מ א"ש כל הקולות שמקיל בש"ס משום דבדיקת ח' דרבנן. דכיון דדרבנן לקולא וא"צ לחזור ולבדוק שוב ז"ל זאינו ענין להפקר:

שאלות ותשובות חלק יו"ד

סימן א

שאלה במעשה שאירע בעגל שנמצא שהי' חסר כל העיגול והקולשי של הורדא ולא נשאר רק השורש של הורדא וכל החריץ והי' לשורש ההוא תואר ורד כמו כל השרשים של ורדות. והשורש הי' גדול בריוח כטרפא דאסא היינו כפרק אמצעי של אגודל. והחתיכה החסירה הי' נמצאת באונות כמו שכתב ברמ"א ז"ל סי' ל"ה. ורצה מורה א' לאסרו ושכנגדו חולק עליו ומתירו דכריהם יתבאר מתוך התשובה:

תשובה הנה אם נאמר בדין הב' ברמ"א סי' ל"ה ס"ב דיש מכשירין בחואר ורד בשורש

כע"א אף שאין תואר ורד בראשה כו' דממילא די בשורש לחד כעובי אצבע כמ"ש הש"ך סי"ק כ"א וכמ"ש הרב המחיר א"כ למה בדין הא' בחסר מקצת כו' יש לבדוק כו' אם נמצא כשור כו'. והא גם בלא החתיכה כשר. למה שפירשו כל האחרונים דדוקא ביש כטרפא דאסא ורק החתיכה להשלים התואר. ואין לומר דגרע מה שנמצא חתיכה החסירה דנראה דחסר כמ"ש הרב המחיר בשם תשובות ב"א. א"כ למה כתב יש לבדוק. וגם לשון אם נמצא כו' כשר הא בלא נמצא כ"ש דכשר. וכן בד"מ כתב סי"ק ג' דין הב' ביש תואר ורד בשורש כו' ולא תמה כלל ואח"כ סי"ק י"א הביא מ"כ דין הא' דחסר מקצת כו' וכתב

בעזרת השם יתברך

ספר

שאלות ותשובות מנחת אלעזר

שאלות ותשובות להלכה ופלפולים
אשר חנני השם בזכות אבותי הקדושים,
מענה לשואלים ודורשים, חברים מקשיבים, ידידים אהובים.
ואשר נסתפקתי מעצמי בעזרת השם יתברך.

זהו יעזרני וישיעני, ובדרך האמת יודני, להגדיל תורה ולהאדירה,
ועינינו תחזינה בימינו במהרה בבנין בית הבחירה, בתוך כלל ישראל, ושלוש זמן טוב סלה.

אדם מוע"ט לעולם

חיים אלעזר שפירא

אבדק"ק מונקאטש והגלילות יצ"ז

בעל המחבר ספרים: אות חיים ושלוש, חמשה מאמרות, דברי תורה ד' מהדורות, נימוקי אורח חיים,
ושאר חיבורים וכתבי יד.

בלאאמו"ר הגאון הקדוש זכו' מאוד הגולה, לו דומיה תהלה

מוהר"ד צבי הירש זצלה"ה זי"ע

אבדק"ק הנ"ל

בעל ספר: דרכי תשובה, באר להי דאי, שו"ת צבי תפארת, תפארת בניס ושאר חיבורים.

ולמעלה בקודש דוד דוד זכותם יגן עלינו.

חלק רביעי

קלאוואקיי צעיירות הגדולות שם (שמדנרים לשון אשכנזית יותר) צהזכרם שם העיר ההוא רק צסם 'אחשהארעד' יקראוהו. וכמעט נשחקע ונשחכה שם אונגוואר מפייהם. על כן צודאי צריכין לכחוצ צגט פיטורין גס שם 'אחשהארעד' כזוכר לעיל, ונחוצ לתקן זאח צמוקדס]. וציני לציני ה' יזנו, צניאח משיח צמהרה צימינו.

ישלום וכל טוב סלה.

צמלכות הנצחרת (רעפוצלי"ק) שכן היה גס צימיהס וצימי מלכי פולין, שנצחרו מהעם, ולא ירושה לצנייהס², שנקרע 'מלכות מקפדת' לענין זה וכו'.

יעלה להלכה שצריך לתקן צמוקדס ולכתוב בגיטין 'אונגוואר דמתקריא אחשהארעד'

זובפרט עמה שצנר רגיל שם 'אחשהארעד' גס אלל היהודיס², וצפרט אלל היהודיס שוכני מדינת

סימן לד

[פלפול] בענין ביטול חמץ

כשזוה החמץ סך רצ הרי צטלה דעתו אלל כל אדם, כדאמרינן צפרק קמא דסוכה (ג' ע"ב וד' ע"א), צסוכה שגצוה למעלה מעשריס אמה ומיעטה צכריס וכסחות וצטלוס שם, לא מהני, משוס דצטלה דעתו אלל כל אדם, שאין מצטלין כריס וכסחות, וכל שכן הון רצ שזוה החמץ לפעמיס.

יקשה מדוע לא אמרינן שהצטלה חמצו השוה הון רב, בטלה דעתו אצל כל אדם

7 הנה צשו"ת (חידושי' הרי"ס להגאון הנדיק מגור ז"ל (אורח חיים סימן ז') הקשה לפי דצרי רש"י (פסחים ד. ד"ה חוצה²), והרמב"ם (חמץ ומצה פרק צ הלכה צ) דציטול חמץ שיהיה צטל כעפר וכדצנר שאינו². ואס כן,

ביאורים והערות

אדם. מכל מקום הרמב"ם (סוכה פקד ד הלכה יג) מודה לענין סוכה שמייעטה בכריס וכסחות, דלא הוי מיעוט משום דבטלה דעתו אצל כל אדם. כמו שהביא רבינו לעיל (סימן יז) משו"ת שם שלמה בכתי"ק, שיש לחלק בדבר שתלוי ברצונו של האדם שזה בטל, לדבר שתלוי במציאות כגון שיכול לאוכלו דזה אינו בטל. ועיין שם שמישיב כמה סתירות בש"ס בענין זה. והנה הר"ן (על הרי"ף סוכה א: ד"ה מן ונטלי) כתב דמסתברא דלענין סוכה בבטול לשבעת ימי החג סגי, וכן לענין טומאה סגי שיבטל כל זמן שהטומאה שם, והוכחתו מכך ששנינו (הלכות פקד ט"ז משנה ז) דלכרי של תבואה מהני בטול, ואי בטול לעולם בעינן, נימא בטלה דעתו אצל כל אדם, כדאמרינן הכא בכריס וכסחות, בטלה דעתו אצל כל אדם, אלא ודאי בבטול לזמן קצוב נמי סגי, ומשום הכי בכריס בטלה דעתו אצל כל אדם, שאין אדם עשוי לבטלן שבעה, אלא משתמש בהן תדיר, מה שאין בכרי שעתיד לעמוד זמן, שאין אדם מוזיו כלל. עד כאן תוכן דבריו. עיין שם. ולכאורה לפי זה לענין חמץ הרי סגי שיבטלנו לשבעת ימי החג, והרי הוא ככרי של תבואה שכוועיל בו ביטול ואין אומרים בו בטלה דעתו אצל כל אדם. ויש לחלק שאינו דומה לביטול דטומאה שהעיקר שלא יפנו משם, לביטול של חמץ שעניינו שמשווה אותו כעפר הארץ, ואם דעתו להשתמש בו אחר ימי הפסח לא נחשב לביטול, וכמו שכתב הר"ן עצמו (על הרי"ף פסחים ב.) שבטול זה תלוי במחשבתן של בני אדם ואין דעותיהן שוות ואפשר שיקלו בכך ולא יוציאוהו מלבן לגמרי. וכן כתב הרשב"א בתשובה (פ"ק א סימן ט) שמי שמכין בלבו לחזור ולזכות בו אחר הפסח לא היה הפקר, כיון שאינו מפקירו כלב שלם. וכן כתב בתשובת פני יהושע (סימן ז). וראה עוד בריטב"א (סס ד"ה דמין) שחולק על הר"ן וסובר דכרי של תבואה לא מהני ליה בטול, דבטלה דעתו אצל כל אדם ומפרש המשנה באופן אחר.

א. ראה לעיל (סימן יז) מה שכתב רבינו אודות העיר מונקאטש: שעכשויו נעשה כמדינתנו רעפובלי"ק שהעבירו את המלך ונעשית מדינה חפשיות על פי בחירת השרים המנהיגים וכו', גם בהיות המלך לא היה תלוי בדידה רק בשר העיר כנזכר לעיל, ועכשויו הוברר הדבר לכפרע יותר כי העיקר תלוי בשר העיר ולא בהמלך כנזכר לעיל. עד כאן תוכן דבריו. עיין שם. ב. ראה ברמ"א (פ"ק העור סימן קמ"ג) שכתב ה"ל: ואם יש לעיר שני שמות, אחד נקרא כפי ישראל ואחד בלשון עובדת כוכבים, שם שקורים לו ישראל, עיקר וכו', כותבים שניהם; שם ישראל תחלה, ועל שם עבודת כוכבים 'דמתקריא'. עד כאן תוכן דבריו. ונראה שעל כן הוסיף רבינו שכיום גם אצל הישראל נקראת כך, ולכן זהו שמה העיקרי. א. רש"י: אבל הכא בדיקת חמץ דרבנן, דאי משום בל יראה ובל ימצא, הא אמר לקמן דסגי ליה בבטול בעלמא אי מסיח דעתיה מיניה ומשוי ליה כעפרא ואמר כל המירא דבביתא הדין כו'. ב. ברמב"ם: ומה היא השכתה זו האמורה בתורה, שיבטל החמץ בלבד, ויחשוב אותו כעפר. אמנם דעת התוספות (פסחים ד: ד"ה מדאורייתא) ועוד ראשונים שהביטול מועיל מטעם הפקר, ומשיצא מרשותו כותה. כמו שדרשו 'אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה'. וראה עוד דעת הר"ן (על הרי"ף סס א. ד"ה ומת) שענין הביטול הוא לפי שחמץ אינו ברשותו של אדם, אלא שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו (סס ו: ומשום הכי בגלויי דעתא בעלמא דלא ניחא ליה דליהוי זכותא בגוויה כלל סגי. עד כאן תוכן דבריו. וראה מה שכתב רבינו להלן (ד"ה יבנה לפי דמי ה"ן) שלשיטתו לא קשיא מידי קרשיית החדושי הרי"ס. ג. ואף שהרמב"ם (חמץ פקד א הלכה ז) פסק כשיטת ר' אליעזר המחייב באכילה כותח הכבלי, וכתב שם הכסף משנה (נד"ה ועוד י"ל דר' אליעזר) דרבנן ור' אליעזר פליגי במישורף קשריף ואכיל ליה, דר' אליעזר סבירא ליה לא בטלה דעתו אצל כל אדם. ורבנן סבירא להו דבטלה דעתו אצל כל

דגורם לממון כממון דמי, נחמץ כזה שאחר הפסח יהיה מותר, ואם כן אינו עומד להתבטל והוה ככרים וכסמות, ואם כן למה בטל, דהא בטלה דעתו וכו' כנוכר. ועל פי זה חירץ מה שכתב הר"ן (פסחים לא: ד"ה חטת) למה צלמת אף כשביטל אסור אחר הפסח, הא לא עבר בכל יראה, ועיין שם ברא"ש (פרק ג סימן ד) ו"לפי זה יש לומר דאם יהיה לאחר הפסח מותר בהנאה כשביטלו, שוב לא יועיל הביטול כנוכר, ועבר בכל יראה, ושפיר הו"ל קנס לאסור. ומאחר שאסרו חכמים בהנאה אחר הפסח משום קנסא, שוב שפיר מן המורה ציטוט סג, ורק מדרבנן צריך ציעור, ושייך כל הקולות שהקילו משום דהו דרבנן."

ביא כיצד מיישבים בזה דברי הרמב"ם שאין מועיל ביטול לחמץ ידוע

ובי"ז שבה מה שכתב הרמב"ם (חמץ ומלח פרק ג הלכה ג) דלא מהני ציטול לחמץ ידוע, היינו משום דקאי על התורה, כתב שפיר, זה שאמרה תורה 'תשביחו' הוא ציעור לחמץ ידוע, וציטול לשאינו ידוע, דמן התורה שמוחר בהנאה לאחר הפסח אינו מועיל ציטול לחמץ ידוע כלל. ובדוק ומצער ויש עוד חמץ שאין ידוע ולא מלא, מהני הביטול מן התורה, דלא שייך בזה בטלה דעתו וכו', דאדרבא לטרוח ולחפש יותר מהבדיקה, בשביל שזו מיעוט עומד לבטלו כעפר ומהני שפיר, כמו שכתב הרמב"ם מן התורה ציעור לחמץ ידוע, וציטול לשאינו ידוע.

ובאר שאין להקל בין המבטל וכסוי להכשיר סוכתו, למבטל המצוי כדון ואי משום מצוה דציטול חמץ, הלא גם נסוכה, אף שאי אפשר לקיים מצוה סוכה בלאו הכי, מכל מקום לא מצינו שיועיל ציטול ככרים וכסמות. ודוחק לחלק. (כונתו כנראה, שדוחק לחלק ולומר משום דסוכה יוכל למנוח על הרוב סוכה אחרת, שלא יטרך לבטל הכרים וכסמות ולדרוס עליהן, מה שאין כן נחמץ שנשאר לו קודם סמוך לזמן איסורו, הרי איסור חוצה חרץ עליו לבטלו, לקיים מצוה עשה ד'תשביחו' (שמות יב טו), וגם שלא לעזור על לאו ד'בל יראה' (שם יג ז). זה אינו, דהא לא חילקו חכמים, בין אם גם נחמץ היה לו שהות למוכרו לנכרי על כל פנים בזול, והוא המחין עד השעה האחרונה וביטלו, ואף על פי כן מהני הביטול, ולא אמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם.)

ביא תירוץ ההודושי הר"ם שחמץ סופו להאסר בהנאה, ופלוולו לשיטת האוסרים משום קנס

ויעזר כן נראה משום דאסור בהנאה, שפיר עומד ליבטל אצל אדם בישראל, שרונה לקיים כדן תורה, וכיון שעומד לכך, הוה כשביטלו כמו גבי סוכה שגובה למעלה מעשרים, שביטלו ומיעטו נחמץ (אף שסתמא אין תבן עומד לכך), והכי נמי שביטלו בפה או בלב.

אמנם לרבי שמעון דחמץ שעבר עליו הפסח מותר (פסחים כה:), ואמרינן בגמרא (פסחים כ"ט ז') משום

ביאורים והערות

דבטלו לא עבר על כל יראה וליכא למיקנסיה, ובירושלמי (פסחים פרק ג הלכה ג, הוצא דנריהם להן ד"ה ולפי סנהד' הירוש' פליגי ביה דגרסינן התם: הפקיר חכצו ב"ד, אחר הפסח מהו, ר' יוחנן אמר אסור, וריש לקיש אמר מותר, רבי יוחנן חייש להערמה, ריש לקיש לא חייש להערמה, כלומר שמה לא יפקירונו ויאמרו הפקרתיו. עד כאן לשונם. וראה בהירוש' הר"ם שמשמע שהרא"ש מבאר דברי הירושלמי בכבטל חמצו, ואינו יודע איך אפשר לפרש ביטול, מה היה חסר לירושלמי לומר בטל כבכל מקום, ועל כרחך שהירושלמי אין צריך לטעם הערמה רק בהפקר ממש, אבל בביטול אם לא היה נאסר בהנאה לא היה הביטול מועיל מעיקרו, וכשיטתו לעיל, ועל כן דייק בלשוננו לכתוב 'הפקירו' ולא 'ביטלו'. י"ב. דאה פסחים (ד: לענין בית דמוחזק לן דלא כדק, ואמרו נשים או עבדים או קטנים שבדקוהו, שמכין דבדיקת חמץ מדרבנן הוא, דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה, הימנוהו רבנן בדרבנן. וראה עוד שם (ט: לענין שני ציבורין אחר של מצה ואחד של חמץ, ולפניהם שני בתים אחד בדוק ואחד שאינו בדוק, ואהו שני עכברים אחד שקל כצה ואחד שקל חמץ ולא ידעין הי להאי עייל והי להאי עייל, הולים לקולא, משום בדיקת חמץ דרבנן היא, דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה. י"ג. הכוונה לגרסת הספרים המובאת בלחם משנה ובכסף משנה (שם) וז"ל: ומה היא השבתה זו האמורה בתורה, היא שיסיר החמץ הידוע לו מרשותו, ושיאנו ידוע יבטלו בלבו וישים אותו כעפר וכו', עד כאן תוכן דבריו. ועיין שם במפרשי הרמב"ם שטרחו לישיבה עם סוגיות הגמרא.

ד. היינו שמחמת המצוה שבוטלה עליו גמר ומבטל בלב שלם, ולא אמרינן בטלה דעתו. ה. כל זה מדברי ההודושי הר"ם עד סוף ד"ה וגם, ורבינו כאן בסוגריים מבאר כוונתו. ו. נראה שרבינו בא לאפוקי כמה שחילק להלן (ד"ה לא תא) בין קיום מצוה עשה שאין אדם מצווה למסור כל ממונו, לבין המנעה מלאו, שעליה מחוייב למסור כל ממונו, שהוא חילוק אכילתי. ז. וראה בגמרת אלעזר (חלק א סימן טט) שהביא שמנהגינו לענין חמץ בערב פסח שאין להקל כלל לומר שעות שוות, ומחמתיו לענין זמניות מחומרא דחמץ, ואין לשנות לכהחלה. וגם הביא את דעת החולקים בזה. ח. וכשיטה חכמים שהבן אינו מהבטל עד שיבטלנו בפירוט, וכמו כן צריך לבטל החמץ בפירוט. ט. בגמרא: דהניא, האוכל חמץ של הקדש במועד מעל, ויש אומרים לא מעל וכו', [וכפודר רב אחא בר יעקב שמחלוקתם היא אליבא דר' שמעון, דשרי ליה לאחר פסח אף לאכילת ישראל] מאן דאמר מעל, קסבר דבר הגורם לממון כממון דמי [פירוש רש"י: אף על גב דהשתא לא הוי, הואיל ולקמיה גורם לממון הוא כממון דמין] ומאן דאמר לא מעל, קסבר דבר הגורם לממון לאו כממון דמי. עד כאן. הרי שמחץ אף בהוך הפסח יש לו שוויות ממון משום שראוי אחר הפסח, ושוב יש לומר שהמבטלו כעפרא דארעא בטלה דעתו אצל כל אדם. י. בר"ן: אבל חמץ של ישראל, אף על פי שהפקירו ובטלו ולא עבר עליו בבל יראה ובבל ימצא, אפילו הכי בכלל קנסא דר' שמעון הוא, כדי שלא יהא כל אחד כערים להפקיר חמצו אחר הפסח. עד כאן לשוננו. י"א. ברא"ש: וישראל שמצא חמץ בביתו אחר הפסח, כן הדין הוא מותר, דכיון

רצ מקודם שיוכל עוד למכרו על כן לא מהני ביטול¹¹. אך מאן יימר לן, דדוקא להמפרש ויולא בשיירא זמן רב קודם הפסח דוקא לא מהני ביטול, הלא מאן פליג לך בסברא זו, דאפילו זמן קצר לפעמים ראוי מקודם לאכלו או למכרו, כשהוא גדול הכמות) ונתת דצריך לשיעורין (שנת לה:), ולאנחנו לא נדע איך לשער בזה.

יזכיר מדין עירובי חצרות שביטול מועיל כשנעשה להנצל מאיסור

ב) קשה דהא מלינו בש"ס עירובין (דף ע"ט ע"ב) [ע"א]: 'טומאה אשבת קרמית, הגח איסור שבת דאפילו ארנקי נמי קמבטילי¹²'. פירש רש"י (ד"ה אפילו) דאפילו כים מלא מעות בטיל שם, אצל חזן וקש ניתן למאכל בהמה עד כאן לשונו. ומיירי גם שם מהך סוגיה דפרק קמא דסוכה (ד.) לענין חזן ואין עתיד לפנותו, עיין שם¹³. והרי קשיא, דאם ייניח שם כים מלא מעות, הלא יגנזוהו ויקחוהו בני אדם, וגם אם יפקירו ויבטלו שם, הרי בטלה דעתו אצל בני אדם, ולמה בטיל שם לגבי מחילת איסור שבת.

אלא ודאי יש לומר דמשום איסור שבת, שירא לנפשו שלא יכשל, על כן מבטל הכים וארנקי גם עם כל ממונו. כדפסקין צאורת חיים (סימן תרנ"ו בהג"ה שם): 'לעבור על לא תעשה מחוייב ליתן כל ממונו כדי להנצל מזה¹⁴'. הגם

יביא כיצד מיושבים בזה דברי רש"י שבדיקת החמץ היא מדאורייתא וגם יישב בזה דברי רש"י שכתב (צריש פסחים ב.) ד"ה נודקין): 'נודקין את החמץ, שלא יעבור ביצול יראה¹⁵'. משום דילפינן שם (ו:) חיפוש בנרות, וכל שמנאי על ידי צדיקת הגר חשיב מנאי, רק עכשיו דאסור בהנאה, מהני הביטול מן התורה, לשיייה כעפר כלשון רש"י ז"ל, רק שחכמים חיקנו שיסאך אדאורייתא, ושלא להקל ממה שהיה מן התורה על ידי הקנס, על כן פירש שפיר: 'נודקין שלא לעבור על כל יראה מן התורה', כמזכר. עד כאן חוכן דברי הרי"ם ז"ל¹⁶:

יעלה שלפי תירוצו של החדושי הרי"ם יועיל ביטול רק בסמוך לזמן האיסור, ונמצא שנתת דברך לשיעורין

א אולם קשה על דבריו כמה קושיות בזה. א' דנמצא על פי זה, כשיש עוד זמן לאוכלו או למוכרו קודם זמן ביעורו, ואף על פי כן הוא מניחו ומבטלו אחר כך אף ששה הון רב, ובטלה דעתו אצל כל אדם, ולא שייך כלל סברת הרי"ם משום שיהיה אסור אחרי הפסח ממילא, דהא היה לו זמן קודם הביעור לאוכלו או למכרו, ומדלג עשה כן והניחו עד שינטרך לבטלו, הרי בטלה דעתו אצל כל אדם. (ושם במשנת הרי"ם כתב לענין דאם יולא בשיירא וכו'¹⁷ שתמהו" דהא על כל פנים ביטול מהני, אך כיון שהוא זמן

ביאורים והערות

יד. והקשו עליו (ראש מנחת אלעזר חלק א סימן לד) דכיון דצריך ביטול כדאמר בגמרא (ו:) 'הבודק צריך שיבטל' ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי, אמאי הצריכו חכמים בדיקה כלל. עיין שם. זז. ולדבריו נמצא שלשיטה ר' יוסי הגלילי (שם נח:) שחמץ בפסח מותר בהנאה אכן לא מהני ביטול. זז. ראה בגמרא (פסחים כ:) שלמד ר' יהודה קל וחומר מנותר שאין ביעור חמץ אלא שריפה, ואמרו לו חכמים שכל דין שאתה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין, והרי אם לא ימצא עצים לשורפו יהא יושב ובטל, והתורה אמרה (שמות יג טו) 'תשביתו שאור מבתיכם' בכל דבר שאתה יכול להשביתו. ודקדק רש"י (ד"ה שם) שהרי כשתבוא שעת הביעור מורה רבי יהודה (לעיל יג:) שהשביתו בכל דבר, ונמצא שלא הקל כלום. וחירץ שצדיקין קולא היא כמי שהוא רוצה לצאת בשיירא או בתוך שלשים דאמרינן זקוק לבער, וכשאין עצים לשורפו יהא יושב ובטל ולא יבערו. עד כאן תוכן דבריו. יז. ראה בפני יהושע (ד"ה יהא יושב ונטל). ובשאגת אריה (שם). ובצל"ח (שם) הביא מכאן ראייה לדעת הכלבו שבחמץ ידוע לא מועיל ביטול. עיין שם. יח. בחידושי הרי"ם: ולהנזכר לעיל אפשר דזמן גדול קודם ביעור לא מהני ביטול, כיון שראוי לאכול ולמכור בטלה דעתו והוי ככרים וכסתות הנזכר לעיל. ומהני ביטול רק סמוך לזמן ביעורו. עד כאן תוכן דבריו. יט. הגירסא לפנינו: דאפילו ארנקי נמי מבטל איניש. כ. שנינו שם ששתי חצירות שמבדיל ביניהן חריץ עמוק עשרה ורחב ארבע, מערבות כל אחת בפני עצמה עירובי חצרות, ואפילו היה מלא קש או תבן נחשב כאילו פינזוהו משם, אמנם אם היה מלא עפר או צרורות נחשב כסתום ומערבות ביהד. ודייקן בגמרא שהעפר מועיל אפילו שלא בטלו בפיו שאין צריך לו לשימוש אחר, והקשו על זה מכך ששנינו באהלות שכית שמילאוהו תבן או צרורות

נחשב כסתום לענין טומאת אהל רק כשביטלו בפה את התבן והצרורות שאין צריך להם, ושקיל וטרי בזה בגמרא, והירץ רב הונא שמשנתנו סוברת כרבי יוסי האומר שתבן ואין עתיד לפנותו הרי הוא כסתם עפר ובטל, והמשנה באהלות סוברת כחכמים המצריכים תמיד ביטול בפה. ואילו רב הונא בריה דרב יהושע אמר: 'טומאה אשבת קרמית, הגח איסור שבת דאפילו ארנקי נמי מבטל איניש'. עד כאן. ומחלוקת חכמים ור' יוסי הובאה גם בסוגיית הגמרא בסוכה (ד.) בדין הממועט סוכתו מגובה עשרים אמה על ידי עפר בסתם או בתבן ואין עתיד לפנותו, שלדעת ר' יוסי היא כשירה, ולדעת חכמים צריך לבטל אותם בפירוש למשך ימי הסוכות. כא. ברמ"א [על הנפסק שם שלא יבזבו על קיום מצות עשה יותר מחומש] אבל 'לא תעשה', יתן כל ממונו קורם שיעבור. וכוננת רבינו להקשות על החידושי הרי"ם שלפי תירוצו שאין מועיל ביטול להציל מאיסור, אלא רק בדבר שסופו להיות אסור בהנאה, אם כן מה יענה לענין ארנקי, הרי אחר השבת יהיה מותר בטלטול, ועל כרחק שהביטול מועיל משום שרוצה על ידי זה להנצל מאיסור. ונראה שהחידושי הרי"ם ורבינו תולקים בגדר הביטול הנצרך לצרף את החצרות, שרבינו סובר שצריך כאן ביטול גמור כעפרא דארעא כמו לגבי חמץ, אמנם החידושי הרי"ם למד שהביטול הנצרך לענין חצרות הוא כל שברור לנו שלא יטלהו משם בשבת, ולענין זה סגי בכך שאסור מטעם מוקצה. וראה עוד בדרישה (אופה חיים סימן מלג סק"ג) שיישב בזה סתירת דברי הטור, שלענין עפר בסוכה פסק שצריך ביטול בפה, ולענין צירוף חצירות פסק (סק"ג סימן שט"ג) שאף בסתמא חשיב כמלא. ותיירץ, דשאני התם דבודאי לא יטול העפר מתוך החריץ בשבת משום איסור מוקצה, מה שאין כן בסוכה דבעינן ביטול לכל שבעת ימי החג, ובחול המועד

דהוא עירוני חצירות וכרמלית²², ויש רק חשש איסור דרבנן, מכל מקום על פי דברי הפרי מגדים שם (באשל אברהם ס"ק ח') לענין שלא לעבור על דרבנן, נסתפק אם חייב ליתן כל ממונו, משום דכל דרבנן הוי לא תעשה ד'לא תסור', או רק חומש כדין מצות עשה, עיין שם²³.

יחלק בין המבטל ממון לקיום מצות עשה לבין המבטלו להנצל מלאו [אף מדברי סופרים]

ובזה יש לפרש סברת הש"ס, כיון דמתירא מאימת איסור שבת, גם בעירוני חצירות וכרמלית, על כן מבטל גם כיון עס מעותיו (והרי מזה כשיעמא לפשוט ספיקו של הפרי מגדים כנוכר. ונראה מזה להחמיר, כיון דכל דרבנן יש גביה לאו ד'לא תסור') וכהאי דאמרינן בסוכה (דף ע"ז ע"ב) עד כאן לא אמרינן אלא בסוכה דמצות עשה, אצל שבת דאיסור סקילה לא, פירש רש"י (ד"ה אצל): 'אצל שבת דאיסור סקילה הוא במלאכות דאורייתא, מחמירין אפילו צמידי דרבנן דאית בה'. עד כאן לשונו. והיינו כדברינו, דחומרא שבת הוא גם באיסור עירוב דרבנן, כנוכר²⁴.

והגם שפירש רש"י שם (עירוני עט.) צדיבור המתחיל הנח איסור שבת: 'כגון מתניתין, כיון דעפר אינו ניטל בשבת, קתמיה צטיל'. עד כאן לשונו. (ועיין תוספות סוכה דף ד' ע"א דיבור המתחיל ואף על גב דצטלינהו²⁵). אצל התנינא בעפר, אצל עדיין קשה קושייתנו, דאיך נאמר דכיס וארנקי של מעות מבטל שם, הלא הוי צטלה דעתו אצל כל אדם, כדאמרינן בפרק קמא דסוכה כנוכר לעיל, אלא ודאי דשאני הכא דהוי איסור לא תעשה כנוכר, מה שאין כן בסוכה, גם אם נאמר דמיירי באין לו סוכה אחרת ללאח זה, וגם דאין לו צמה לצטלה בדבר אחר ולמעטה מעשרים אמה, מכל מקום הרי לא יעבור רק על מצות עשה דצטול מצות סוכה, וצטטול מצות עשה הרי הוא אינו מחוייב לצטול רק חומש, כדפסקין שם. ל

יחלק בין ביטול כרים וכסתות להבשרת סוכה, לביטול חמץ לקיום מצות ביעור

→ דעיינן שם צמגן אברהם (ס"ק ז') דגם זה החומש רק מהריות, ושנה ראשונה המעשר²⁶ מן הקרן²⁷. ובכרים

ביאורים והערות

(יורה דעה סימן קמ) על מה שפסק הרמ"א: 'ש'אם יוכל להציל עצמו בכל אשר לו, צריך ליתן הכל ולא יעבור לא תעשה' דאפילו שבות דשבת אסור בהפסד ממון, כדמוכח בשבת (קכ"א) שאין אומרים לנכרי לכבות השריפה, אף שאמירה לנכרי היא רק שבות. כ"ה. בתוספות: לא דמי לארנקי דפרק חלוק (עירוני עט.) דאיכא למאן דאמר דאפילו ארנקי מבטל איניש. עד כאן לשונם. וביאר בערוך לנו (בתוספות) שהטעם שם משום דעפר, וכן ארנקי אסור לטלטלו בשבת, ולכן על כרחו מבטלו על שבת זה. עיין שם. אמנם עדיין צריך ביאור שאף שהוא עצמו אינו זקוק לו בשבת, מכל מקום הרי ירא שמה יגבהו, וכדלהלן. כ"ו. לאו דוקא מעשר, שהרי מדבר מחומש. וראה עוד בבני יששכר (מאמרי נפלו טעם מאמר ה. שרי נשכר) מספר שם הגדולים ששיעור חומש נלמד מכך שיעקב אבינו ע"ה נדר 'עשר אעשרנו' (נלש"ת כ"ג) שמשמע שתי עשירות, דהיינו חומש. ומזה למדו בחקנת אושא המבזבז אל יבזבו יותר מחומש. עד כאן לשונו. הרי שדין חומש נגזר אף הוא ממצות מעשר. כ"ז. ראה במגן אברהם ששנה ראשונה ישלם מן הקרן ככאן ואילך מן הרווח, כדאיתא ביורה דעה (סימן נטע ס"א). וביאר במשנה ברורה (סק"ח) דכשם שלענין צדקה מצוה לתת שנה ראשונה חומש מן הקרן, מכאן ואילך מן הרווח, הכי נמי לענין קיום מצוה הנוכר שם. ומקור הדין הוא בירושלמי (פאה פק"א הלכה א) שהביאו שבאושא נמנו שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה, ושאל רבן גמליאל בן אינינוא את ר' מנא שאם יתן חומש בכל שנה ושנה נמצא שלחמש שנים הוא מפסיד כולה, והשיבו שבתחלה לקרן, מכאן ואילך לשכר. וראה עוד בתוספות (נמוט"ס נ: ד"ה אל יבזבו) בשם הירושלמי שפעם ראשונה יכול לבזבו חומש, ומכאן ואילך בכל שנה ושנה יתן חומש הרווח. עד כאן תוכן דבריו. וראה עוד מה שהביא רבינו הללן (סימן מו) מדברי הגה"ק בעל התניא בליקוטי אמרים באגרות הקודש (סימן י) דמה שאמרו 'המבזבז אל יבזבו יותר מחומש' דוקא במי שלא חטא או שתיקן חטאיו בסינופים ותענית כראוי ותיקן כל הפגמים למעלה, אבל מי שצריך לתקן נפשו פשיטא דלא גרעה רפואת הנפש מרפואת הגוף שאין כסף נחשב, 'וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו כתיב'

אפשר שיטלנו. לכך לא מהני בעפר סתם אלא אם כן ביטלו בפירוש לכל שבעה. עד כאן תוכן דבריו. עיין שם. ונראה שעל כן ציין רבינו בקושייתו דמיירי גם שם (נעיונין) מהך סוגיה דפרק קמא דסוכה לענין חבן ואין עתיד לפנותו, וכונתו להוכיח שאין לחלק בין ביטול דסוכה לדין עירוב חצירות, והרי החידושי הרי"ם עצמו הוזהר ביטול דסוכה לביטול חמץ. כ"ב. איסור טלטול ללא עירוב חצרות כדין, אינו משום כרמלית, אלא שאסור לטלטל מרשות היחיד לרשות היחיד אחרת. ונראה כוונת רבינו שכמו כן פעמים שצריכים לארנקי להתיר חריץ שהוא ארבעה על ארבעה ואינו עמוק עשרה, שאסור מטעם כרמלית כנפסק בשולחן ערוך (יורה דעה סימן ט"ז). כ"ג. בפרי מגדים: יש להסתפק בלעבור לא תעשה דרבנן, אם מחויב ליתן כל הונו או חומש, 'לא תסור' להרמב"ם ז"ל (ממ"ס פק"א הלכה ג) דין תורה, רק אתני (שם הלכה ה) להקל בספיקן וכדומה וכו'. עד כאן תוכן דבריו. וראה במנחת אלעזר (מק"נ סימן מו) שנשאל מחכם אחד להסביר לו הרי סוף כל סוף גם זה ד'לא תסור' כן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל' לא קאי על הסנהדרין בלבד, רק על כל דברי חכמי הדור, גם זה הוא מדברי חכמים, ואיך שייך לומר שהוא דאורייתא. והשיבו כי שאלתו הלא הוא מפורש בש"ס שבת (ל"ב), בתשובת הלל לנכרי שאמר שעל תורה שבכתב אני מאמינך. ועל תורה שבעל פה אני מאמינך וכו' וגירור הלל, וביומא קמא אמר ליה א"ב ג"ד, למחר אפיך ליה, ואמר לו והא אתמול לא אמרת לי הכי, אמר לו לאו עלי דידי קא סמכת דעל פה נמי סמוך עלי. והרי מזה פשוט דכל התורה שבכתב אין באפשרי ללמוד ולשמוע, זולת מה שמקובל בעל פה מהחכמים, איש מפי איש, והם אמרו מה שהוא דאורייתא, ומה שהוא רק מגזירת חכמים ותקנתם. ולמאן דאמר דכל דרבנן מטעם 'לא תסור' הוא דאורייתא, הם אמרו שהוא דאורייתא. עד כאן תוכן דבריו, עיין שם. כ"ד. דעת סוגיית הגמרא שם שאף שרי' יוסי מכשיר מחיצה תלויה לענין סוכה שהיא מצות עשה, מכל מקום יסבור לענין מחיצה תלויה מעל בור שבין שתי חצירות, שאינה מתירה לבני החצרות למלאות ממנו מים משום חומר איסורי שבת שיש בהם סקילה. וראה עוד בביאור הגר"א

וכסתות שידרוך עליהם וירמסם צרגליו יהיו מקולקלים לגמרי כשיצטלם להניח שם, ואפשר שזהו כל הונו, ועל כל פנים יותר ממעשר מה שיש לו. ועיין שם צמגן אברהם צסס היס של שלמה (צגס קמס פרק א סימן כד) דהיכא דהוי לדידיה כהון רביי. על כן אין מצטלן, ואם מצטלן הוי צטלה דעתו אלל כל אדם, כיון שאינו מחוייב על פי התורה כזוכר.

מדה שאין כן צחמץ, דהוי איסור לאו ד'צל יראה' ומצטלן, לא אמרינן צטלה דעתו וכו', גם אם הצחמץ שיה הון רב, כיון דמחוייב ליתן כל ממונו להשמר מלא תעשה, חיה נוח לו יותר משיצערנו, דהוא טירחא לפניו, ויותר יוכל ננקל להפקירו ולצטלו צלצו, ולא שייך (לא) צטלה דעתו אלל כל אדם.

L

ועל פ' דברי הפרי מגדים האם צריך ליתן כל ממונו להציל מ'בל יראה' בשב ואל תעשה. והגם שלפי דברי הפרי מגדים שם (באשל אברהם סימן מרנ"ו ס"ק ח') להסתפק אם צ'צל יראה' שהוא רק צצצ ואל תעשה צריך ליתן כל ממונו, כגון שאנסוהו עכו"ם לעבור על 'צל יראה' [הגם שלא הצנתי כלל אין שייך אנסוהו עכו"ם צזה, שלא לצער ויעבור על 'צל יראה', הא יוכל לצטלו צלצו ואז לא יעבור על 'צל יראה' דאורייתא על כל פניו. ואם אנסוהו לקנות, לא שייך כלל, כמו שכתב הצעל העיטור (מלק א דפיס מא. עמ.)²⁶, ומוצא צטור וסולחן ערוך חושן משפט (סימן ר"ה) (סי"ג)²⁷. מכל שכן צזה, לקנות איסור חמץ מעכו"ם, דאינו חל הקניין. מכל מקום מה דמספקא ליה, פשיטא לן דצריך ליתן כל ממונו, כיון דהוא לפעמים צקום ועשה²⁸, דלוקין עליו²⁹.

ביאורים והערות

עד כאן לשונו הקדוש. וכן כתב זקינו רביה"ק באגרא דפרקא (א"ת ק"ו) עיין שם. ב"ה. במגן אברהם: וכתב בים של שלמה דמי שחייב נדחיקים אין צריך להוסיף שלישי, ואפשר דאפילו הכצוה עצמה אין צריך לקנות. דהוה ליה לדידיה כהון רב, וזולת נר חנוכה וארבע כוסות. עד כאן לשונו. ב"ה. בפרי מגדים: ויראה החילוק בין עשה [שאין מחוייב לכסוד כל ממונו] ללא תעשה, זה [הבא לעבור בלא תעשה], עובר על [דין] קום ועשה, וזה שב ואל תעשה, וממילא אם אנסו עכו"ם לעבור [על] בל יראה בחמץ בפסח בשב ואל תעשה, יש לומר דאין מחוייב לכזבו הון רב, על דרך משל שלא לבער חמצו שנתחמץ בפסח, ואפשר החם כל שאנוס אין עובר, וצ"ע. עד כאן לשונו. ומקור החילוק הוא מלשון הרשב"א (צגס קמס ט: ד"ה מהא דלמרינן) בשם הראב"ד, וז"ל: שלא אמרו אלא במצות עשה בשב ואל תעשה, אבל במצות לא תעשה אפילו כל ממונו. עד כאן לשונו. אמנם ראה בהערה להלן שדעת הריב"ש שאין לחלק בלאוין בין קום עשה לשב ואל תעשה, ונמצא שזוהי מחלוקת ראשוניס. פ. בפרי מגדים הרגיש בזה וכתב: 'על דרך משל, שלא לבער חמצו שנתחמץ בפסח'. עד כאן לשונו. והיינו בתוך זמן איסורו, ששוב לא מהני ליה ביטול (ראה א"ת ח"ס סימן תל"ג). פ"א. הרוב דבריו בחידושי הרשב"א קדושין (ג: פ"ה מ"א). פ"ב. ראה בבית יוסף (ד"ה כמנ נעל העיטור). וראה במנחת אלעזר (מלק ג סימן כ"ג) שהביא את ביאורו של הגאון מוהר"ר זיסקינד בדעת העיטור, שאי אפשר שיחול קנין בעלות בלי רצון הקונה, ולא די בכך שאינו מסרב ומתנגד, אלא אף שהוסר התנגדותו ואינו 'בעל כרחו', מכל מקום כל זמן שאינו רוצה באופן חיובי, אין סיבה לקנין ככהאי גוונא, ומכיון שאין מציאות על ידי כפיה להכריח אותו לרצות ממש, אלא רק לסלק את המעכב שבמחשבתו להתנגד, לכן לא מועיל הקנין, ודוקא בתליוה וזבין שמצד הקונה יש רצון לקנות, רק שהמוכר מעכב, בזה מועיל הכפיה לסלק התנגדותו של המוכר, וממילא מועיל הקנין. ועוד עיין שם שיישב על פי זה את סוגיית הגמרא במסכת ראש השנה דאמרינן שם (נח.) 'כפאוהו לאכול מצה יצא', ומדייק הש"ס שמע מינה מצות אין צריכות כוונה. והקשו המפרשים הא אפילו אם מצוה אין צריכה כוונה, מכל מקום היכא דמתכוין בפירוש שלא לצאת לכולי עלמא לא יצא, והכא הרי מתכוין בפירוש שלא לצאת כיון דכופים אותו. עיין שם. פ"ג. ראה עוד בשער המלק (מקנ ומס פרק א הלכה ג) שביאר שאף לדעת הסוברים שלא שניתן לעבור עליו ללא

כעשה, אין לוקים עליו אף כשעשה מעשה, מכל מקום הקונה חמץ בפסח, מכיון שכשלא נשאר חמץ בביתו מערב הפסח, שוב אי אפשר לעבור עליהם אלא אם כן עשה מעשה, חשוב לאו שיש בו מעשה, ולוקין עליו. עיין שם. פ"ד. כלומר, שלא ששייך בו מלקות כשעובר עליו על ידי מעשה, יש להחמיר בו אף לענין עבירה ללא מעשה. והנה מה שכתב רבינו שלוקין על לאו ד'בל יראה' כשעבר עליו על ידי מעשה, הוא כדעת הרמב"ם שכתב (מקנ ומס פרק א הלכה ג): אינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא, אלא אם כן קנה חמץ בפסח, או חימצו כרי יעשה בו מעשה. עד כאן תוכן דבריו. ובטעם שלא נחשב 'לאו הניתק לעשה' של 'תשביחו' ראה במשמרות כהונה (פסחים נ"ה. נט"ז) שם ד"ה צפתייה) שלדעת הרמב"ם הוא לאו שקדמו עשה, שאין דנין אותו כלאו הניתק לעשה (מנח יד:). עיין שם. וראה עוד הירוש נוסף בשער המלק (טס). וכן הביא רבינו להלן (א"ת ג' ד"ה וגם אמרתי) את דברי החידושי הרי"ם שלישיטת ר' יהודה שלוקים על לאו שאין בו מעשה לוקים על 'בל יראה'. עיין שם. אמנם ראה במנחת אלעזר (מלק ג סימן י) שהביא דברי החתם סופר בתשובה (א"ת ח"ס סימן ק) שהמוצא חמץ שלא בטלו ביום טוב, ימתין עד מוצאי יום טוב כדי לשורפו בעצמו, לקיים מצות עשה דתשביחו, ועל ידי זה ניתק הלאו למפרע, כיון שהוא ניתק לעשה. עיין שם, ומשמע שסובר כדבריו. וכפשוטו גירסת הגמרא בפסחים (נ"ה.) [בסוגריים] שאין לוקין על לא יראה ולא ימצא משום דהוה לאו שניתק לעשה. וכן כתבו שם התוספות (ד"ה צפתייה). והנה דעת רבינו שמחוייב לפזר כל ממונו שלא לעבור על לאו אפילו בשב ואל תעשה, אם שייך בו 'קום ועשה'. וראה בר' עקיבא איגר (נגלין השולחן ערוך יורה דעה סימן ק"ו) שפסק בשם הריב"ש (סימן ט"ז) דכל שהוא לעבור על לאו, אף באין בו מעשה צריך ליתן כל אשר לו ולא יעבור. עד כאן תוכן דבריו. [וראה ביהודה יעלה (מלק א א"ת ח"ס סימן ר"ב) שהעיר שנעלם מהפרי מגדים הנזכר לעיל דברי הריב"ש]. אמנם בגליון השולחן ערוך חושן משפט (סימן של"ט ס"י) לענין 'בל תלין פעולת שכיר' הביא דברי החינוך שאם אין יכול לפרעו באותו יום, אלא אם כן יאבד הרבה משלו, לא חייב הכותב בזה לפי הדומה. עד כאן תוכן דבריו. ונמצאו דבריו סותרים זה את זה. אמנם לחילוק רבינו אחי שפיר, שדברי הריב"ש נאמרו על העובר בלאו של 'לא יהל דברו' עיין שם, ששייך לעבור עליו בקום ועשה, ועל כן אנו מהמירים בו אף בשב ואל תעשה, אמנם לענין 'בל תלין' שלא שייך

אסור אחרי הפסח, וכיון שלא יהיה אסור אחרי הפסח, שזו לא מהני הדיטול בלבו.

ואין לומר כיון דלא מהני הדיטול שזו יהיה אסור אחרי הפסח, ועל כן מהני הדיטול, דלא בטלה דעתו אלל כל אדם כנוצר לעיל מהרי"מ (ד"ה ועל כן נראה), זה אינו, דהא כיון דהוי היתר כרוך ומתהפך, אוליין בכהאי גוונא לחומרא דדבר דאורייתא, כידוע מדברי התוס' פסחים (כ"ו ע"ג ד"ה עלה) וצ"ח מניעא (דף ל' ע"א ד"ה אף) וכנוצר בחיבורו בעורת השם יתברך במקומות רבות (ראה מנחת אלעזר סי"א סימן א' ד"ה והנה יוכלו²²), ואם כן לא מהני הדיטול מן התורה לגבי לאו ד'בל יראה'.

וגם המלות עשה ד'תשציתו'²³, זריכין לילך גם לדעת הרמב"ם (טומאת מת פ"ט ה"ב) דספק דאורייתא מן התורה לקולא ומדרבנן לחומרא, מן התורה לחומרא במלות

וגם בכל גווני לא גרע משארי איסורי דרבנן, שיש לומר כמו שכתב הפרי מגדים (שם אלל אברהם סק"ח)²⁴ שצריך ליתן כל ממונו משום לאו ד'לא תסור' (וגם בעשה דרבנן יש להסתפק בכהאי גוונא, כיון דהוא לאו ד'לא תסור' גם במלות עשה דרבנן כדאמרינן בשבת [דף כ"ג ע"א]²⁵ ואין כאן מקומו להאריך)²⁶, ומכל מקום בזה שהוא איסור 'בל יראה' לאו דאורייתא, וגם יש בו נוסף עוד איסור דרבנן שצריך לצער מלכד הדיטול²⁷, פשוט כדברינו דלריך ליתן כל ממונו²⁸. וקשה על דברי הר"ם הנזכר לעיל²⁹.

יקשה שאם הדיטול והאיסור הנאה כרוכים זה בזה, יש לומר שהדיטול לא מועיל, ונשאר האיסור הנאה

קשה על דברינו, דאם דיטול מהני רק על ידי זה, שצלאו הכי יהיה אסור אחר הפסח, וגמלא שעל ידי זה יתקיים הדיטול בלבו, וכיון שרק מפני זה הוא, יש לומר היתר כרוך מלד האיסור בזה³⁰, דהא אם מהני הדיטול, לא יהיה

ביאורים והערות

על פי כן אם ידוע לו בבירור שיש כביצה חמץ בביתו חייב הוא לחזור לביתו, או לשלוח שליח לביתו שיבער החמץ ממנו אלא אם כן הולך לדבר כצוה, כמו שיהבאר. עד כאן תוכן דבריו. וזהו כדעת רבינו שמצווה ליתן כל כמונו אף על חיוב ביעור מדבריהם. [אמנם כשאין ברור לו שיש לו חמץ בביתו, אינו מחוייב להפסיד ממון על חיוב בדיקה מדבריהם, כמו שכתב במנחת אלעזר (חלק ג סימן ט) שמכיון שהגמרא נסתפקה (י) כשנמצאת כבר כפי נחש האם צריך לשכור חבר להוציא, או שבגופיה אטרחהו רבנן אבל בממוניה לא אטרחהו, והניחה בתיקו, על כן פסק הרמב"ם (ממנ ומלה פיק ג הלכה י"ג) בספיקא דרבנן לקולא. שבספק חמץ לא אטרחו רבנן בממונו. עד כאן תוכן דבריו. וכן דייק במקור חיים (ניאויס סימן מה סק"ט) מדברי התוספות פסחים (ג ד"ה האל עיין שם). אמנם במשנה ברורה (ניאויס הלכה ד"ה זקק לזקק) הביא דעת מגן האלף, דאף בודאי חמץ אין מחוייב להפסיד ממון ולהחזור. ודי בביטול, כדן ההולך לדבר מצוה בסימן תמו. עיין שם. מ. שכתב שאין לומר שלא בטלה דעתו אצל כל אדם משום משום מצוה דיטול חמץ. מ. דהיינו שיש כאן 'גלגל החזור', וראה להלן. מ. במנחת אלעזר: והנה יוכלו לפשוט זו השאלה מדברי התוספות פסחים וכבא מצינא, גבי פרה אדומה 'עלה עליה זכר פסולה', והקשו, דהא לא ניחא ליה כיון דפרה דמיה יקרים, ואיך ירצה להפסידם בשווי דבר מועט של הולד אשר יולד. ותייצו, דאם נאמר דכשירה בכהאי גוונא אם כן שוב ניחא ליה דהא תהיה הפרה כשירה לפרה אדומה, לכך אסור. ומזה למדו גדולי האחרונים היכא שההיתר כרוך בצד האיסור ושני הפכים בנושא אחד מתהפכים לבלתי תכלית, אז אוליין לחומרא. וראה עוד בחלק א סימן יב, מב, ס. וחלק ב סימן סו, וחלק ג סימן מ. מא, מה, ע. ולעיל (חלק ד) סימן לב, ולהלן סימן לה, ובעוד מקומות. וראה בקובץ תורני החיים (חלק קצט הלכה סימן ד) שהובא מאמר מדברי רבינו. בנידון היתר כרוך בצד האיסור. מ. וראה במנחת אלעזר (חלק ג סימן י) שהביא מה שנסתפק במנחת חינוך במצות עשה דתשציתו אם מקיים המצוה בשגם בשב ואל העשה, כגון כשאין לו חמץ כלל, או שהיא מצוה בקום ועשה דוקא כמו ציצית וכיוצא, והעלה המנחת חינוך לנשות דהוי מצוה בקום ועשה. מ. הסוכר שכל הספקות בין בטומאות בין במאכלות אסורות בין

בו קום ועשה כמו שכתב בשו"ת שיבת ציון (סימן ק) שפיר יש מקום להקל. ד. הובא דבריו לעיל ד"ה אלא ודאי, ובהערה. א. בגמרא: אכור רבי חייה בר אשי אמר רב, המדליק נר של תנוכה צריך לברך וכו', מאי מברך, מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של תנוכה. והיכן צונו, רב אייא אמר (דנתיס ח"א) כלא תסור וגו'. וידוע מה שכתב הרמב"ם (פסל המליט שו"ס א) וד"ל: כי כל מה שצונו חכמים לעשותו, וכל מה שהזהירונו ממנו, כבר צוה משה רבינו ע"ה בסיני שיצונו לעשותו, והוא אומר 'על פי התורה אשר יורוך' וגו', והזהירונו יתברך מעבוד דבר מכל מה שתקנו אותו או גזרו, ואמר 'לא תסור' וגו' עכ"ל. והאריך רבינו בדבריו בכמה ביקומות (ראה מנחת אלעזר חלק א סימן א, יעמוד מקומות). א. ולפי זה יהיה הדין הבכל עשה דרבנן למסור חייב כל ממונו, והמור ממצות עשה דאורייתא, דאינו רק עד חומש ושליש, ונמצא שאתרוג ביום שני שהוא מדבריהם, חמור לענין זה מביום ראשון שהוא מן התורה, וזה דבר חימא. וראה במנחת אלעזר (חלק ג סימן יד) שתמה כעין זה לפי מה שכתב הפרי מגדים בפתיחה כוללת (חלק ג אות כט) שסומא פטור מדאורייתא רק ממצות עשה, אבל בלא העשה חייב. שנמצא שיהיה חמור לגבי סומא מצוה דרבנן ממצות דאורייתא, שהרי ממצות עשה הוא פטור, וברבנן יהא חייב מטעם לאו ד'לא תסור' שהוא בכלל לאוין דחייב מן התורה. עיין שם. ואולי לזה רמז רבינו שאין כאן מקום להאריך. וראה עוד במנחת אלעזר (חלק ג סימן לה, יעמוד מקומות) שהביא דברי הקרית ספר להמב"ט בהקדמתו, דמה שכתב הרמב"ם (ריש הלכות ממרים) (פסק א הלכה ט) דהעובר על דרבנן עובר על לא תסור מן התורה, היינו אם רצה לזלזל בחקנת חכמים ולבטלם, אבל אם רוצה לקיימם רק שיצרו תוקפו וכיוצא בזה, הוי רק איסור דרבנן. עד כאן תוכן דבריו. ד. ראה במגן אברהם (פורט חיס סימן חלא סק"ט) דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, דכשמבטל בלבו ומפקידו שוב אינו שלו ואינו עובר עליו, אלא שהשטו שמא יבא לאכלו ולכן הצריכו לברוק ולבעור מן הבית. עד כאן תוכן דבריו. מ. ראה בשולחן ערוך הרב (סימן מ"י) בדין המפרש מיבשה לים או יוצא בשירא בתוך שלושים יום לפסח שחייב לברוק ביתו קודם שייצא, שאם שכה יוצא מביתו ולא ביער החמץ שבו, ונזכר כשהפליג אף בדרך מהלך כמה ימים שיש טורח גדול והפסד מרובה לחזור לביתו, אף

יעלה שהעיקר כתיובו דלעיל וכיצד מתורץ על פי זה הדיקדוקים הנזכרים לעיל

דע' כן בעל כרחך נראה העיקר כדברינו הנזכרים לעיל, ולא הוא צולה דעמו אלל כל אדם, משום דמחוייב להפקיר כל ממונו שלא יעבור על לא תעשה, על כן כדין תורה הוא עושה, ולא שייך צטלה דעמו וכו', וגם אם אולי היה לו עוד קצת שהיה למוכרו, כשהוא ממירא מאיסור חמץ, הוא כהאי דמסכת עירובין (עטו). דאיסור שבת חמירא ליה לאיניש, דמצטל גם כים מעות שלו, אף דשם אינו מוכרח לעבור גם על איסור דבריהם כשיערנו שנים^מ, מכל מקום צהול הוא על איסור שבת, והכי נמי לענין איסור חמץ, גם כשמצטלו מקודם, לא שייך צטלה דעמו אלל כל אדם, כנזכר:

עשה, כנודע מדברי האחרונים^מ, והימר כרוך ומתפקח הוא כמו ספק^מ, ומספק לא קיים עדיין המלות עשה ד'תשניתו' כשנאמר השבתה כלל^מ.

יתמה שלא מסתבר שתשניתו דאורייתא יתקיים רק על ידי קנס מדברי סופרים

ד" וגם בפשיטות איך שייך לומר דעל ידי הדרבנן שאסרו חז"ל לאחר הפסח משום קנסא (כרזי שמעון) (פמ"ט) דפסקינן כותיה, על פי זה נראה הדין על מן התורה, וזולת זה איך מליאות לציטול בחמץ ששה הון רב כנזכר, ונמצא קודם שתיקנו רבנן זה שקנסו לאחר הפסח, לא נתקיים אז מלות התורה דציטול החמץ כנזכר^מ. ועוד יש צוה עקולי ופשוטי אס נלך בדרך הרי"מ ז"ל צוה:

ביאורים והערות

לשורפו, ושוב אין בו שיעור לעבור עליו ביבל יראה' מדין כל העומד להשרף, ואם נאמר שאם לא עובר עליו נמצא שלא עומד לשריפה ושוב יש בו שיעור, אם כן שפיר דעת כל אדם לבטלו כיון שסופו לשריפה, ואין לו שווי, כדין דבר העומד להשרף. אמנם לענין קיום מצוות העשה' שפיר הקשה רבינו, שאי אפשר לצאת ידי חובת מצוה עשה על ידי ספק, וצריך לקיימה בתורת ודאי. מזה. ואכן החידושי הרי"ם הרגיש בקושיא זו, ועל כן כתב (הוגל דנרו לעיל ד"ה ומיזש צוה) שלכן כתב הרמב"ם (ממ' ומנה פ"ק ז הלכה ג) דמן התורה דלא מהני ביטול לחמץ ידוע, וזה שאמרה תורה 'תשניתו' הוא ביעור לחמץ ידוע, וביטול מועיל דוקא לשאינו ידוע דלא שייך בזה בטלה דעתו וכו'. עיין שם. מזה. כלומר, כל חצר לחוד, משום החרץ העובר בין שתי החצרות. ג. וראה עוד בחידושי הרי"ם (שם) שצ"ל לשני לשונות בגמרא שם (פמ"ט מה): בדין בצק שבסדקי עריבה. ולדין כופת שאור שיחדה לשיבה, שנחלקו תנא קמא ור' שמעון בן אלעזר האם מועיל לכזית חמץ ביטול. הרי שבחמץ גופו יש צד לומר שלא מועיל ביטול לכזית חמץ. ולפי תירוצו של החידושי הרי"ם שהביטול מועיל משום שסופו להאסר בהנאה, אם כן בחמץ זה שמשמש בו לחיזוק הכלי או לישיבה וכיוצא בו, שפיר יש צד לומר שלא מהני מה שמבטלו לעפרא בעלמא, שהרי במציאות הוא משמש בחמץ ואינו חושש לאיסור הנאה שבו. וכן לתירוצו של רבינו שמתחייב ליתן כל ממונו להשמר מלא תעשה, מכל מקום כל שמעשיו מוכיחים היפך כוונה זו לא יועיל הביטול, והרי בכך שמשמש בו מגלה דעתו שאינו אצלו כעפרא דארעא. והנה הפוסקים (עיין אליה רנה סימן מלד ס"ק יא) הביאו דעת החק יעקב (פ"ק טו) שאפטרופוס של יתומים מחוייב לבדוק ולבער ולבטל החמץ של יתומים. ויש לדקדק לפי מה שכתב הפרי מגדים (אורח חיים סימן מלד נאלל אגריס סק"ט, הינא דנרו נמנח אלעזר מלך ה סימן טט) שיתומים קטנים דאינם מצווים לבער חמץ ומשום הכי חמץ שלהם מותר לאחר הפסח, דאין את מי לקנוס, אם כן לדעת חידושי הרי"ם שהביטול תלוי במה שנאסר אחר הפסח, כיצד מועיל הביטול. [אמנם לפי מה שכתב הפרי מגדים עצמו בפתיחה כוללת (מלך ז א"מ ג, הוגל דנרו נמנח אלעזר טט) דחמץ של חרש שוטה וקטן אסור לאחר הפסח משום לא פלוג, כמו הניחו שוגג או מוטעה. לא קשיא מידין. וכמו כן יש לדקדק לדעת רבינו, כיון שאין עוברים עליו בלאו, כיצד מועיל הביטול. ויש לומר שכיון שאצל רוב בני אדם הדרך לבטל חמץ משום איסורו ואיסור הנאה שבו, שוב מועיל אף ביהידים שאינם אסורים בו, ולא שייך לומר בטלה דעתו אצל כל אדם.

בעריות ושבתות אין להם אלא מדברי סופרים. עד כאן תוכן דבריו. וכן כתב בהלכות איסורי ביאה (פ"ק י"ה הלכה ט) ובכלאים (פ"ק י' הלכה ט). מזה. ראה במנחת אלעזר (מלך ג סימן מ) שהביא מה שכתב מהר"י אלפאנדי ז"ל במוצל מאש (סימן ג) שלענין קיום מצוות או דאורייתא או דרבנן, שהיא עשה כך וכך, אין לפוטרו מטעם ספק ספיקא. שהרי אפילו באלף ספיקות, כיון שיש ספק אחד מני אלף שהוא חיוב, אם כן הרי לא קיים העשה, והרי החיוב מוטל עליו וכו'. עד כאן תוכן דבריו. ומה שכתב הישועות יעקב (אורח חיים נסוף סימן ט, מן המנהג ד"ה אמנס קשה) דאפילו רוב לא מהני נגד חזקת חיוב. והיכא דאנו הנים על חיוב מצוה שמחוייב על האדם לעשותה, והרוב מסייע שכבר יצא ידי חובתו, לא מהני. כיון דאיכא חזקת חיוב על האדם, לא מהני רוב לפוטרו. עד כאן לשונו. עיין שם. מזה. ז"ל רבינו במנחת אלעזר (מלך א סימן א, ד"ה אמנס ו): ומסתבר דהיתר כרוך בצד האיסור הוי ההתוספות כמו ספק שלא נדע איך לנטות ולהכריע, אם כן הוי ספיקא דאורייתא לחומרא, על כן החמירו שם כפרה אדומה. עד כאן לשונו. ועיין שם בהערות. מזה. כלומר, לשיטת רש"י (פמ"ט ד: ד"ה נניטול) והרמב"ם (ממ' ומנה פ"ק ז הלכה ג) שכתבו שעיקר דין ההשבתה הוא השבתה שבלב, שיחשוב אותו בלבו כעפר. אבל לשיטת התוספות (שם ד"ה מדאורייתא) תשבתתו היינו לבער את החמץ על ידי שריפה או אופן אחר, והביטול מועיל מטעם 'הפקר', שמפקירו ומוציאו מרשותו על ידי הביטול, והרי נאמר לא יראה 'לך' שאור בגבולך, ודרשו חז"ל: שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים. וראה במנחת אלעזר (מלך ג סימן מ) שהביא קושיית מהר"ם מינץ (מאוינן י"ט סימן ה) מדוע יעבור ביבל יראה' על כל חמץ דעלמא, הרי כתבו הפוסקים (שולחן ערוך אורח חיים סימן מ"ג, ונמשא נלס) דאינו עובר ביבל יראה' רק כשיש כזית, אבל בפחות מכזית אינו עובר, ומכיון דהחמץ עומד לשריפה, וקיימא לן כל העומד לשרוף כשרוף דמי, ואם כן כותחי מיכתת שיעוריה, וליכא שיעור כלל. עד כאן תוכן דבריו. ויישב רבינו דבאמת לא קשיא. דהא אם תמצו לומר דאינו עובר עליו, שוב אינו עומד לשריפה, וכיון דאינו עומד לשריפה לא הוי כותחי מיכתת שיעוריה, ושוב עובר עליו. והוי היתר כרוך בצד האיסור, ומתהפך לבלתי תכלית, וכבר כתבנו כמה פעמים דאולינן בדאורייתא לחומרא. אם כן הכי נמי אולינן לחומרא דעובר עליו. עד כאן תוכן דבריו. ונראה שהתורץ רבינו להוסיף הקושיא מקיים המצות עשה, משום שעל הקושיא מהלאו ד"לא יראה' ניתן לתרץ על פי הנזכר לעיל, שהרי אם נאמר שמכיון שהועיל הביטול והחמץ מותר שוב לא הועיל ביטולו, אם כן צריך

יש לומר כנזכר לעיל דלא בטלה דעתו אלל כל אדם, כיון דיאסר אחר הפסח אם לא יבטלו (וכנזכר לעיל בדברינו בזה קושיא א'), ואם כי הרא"ש (פרק ג סימן ד) מוצא צבית יוסף (אורח חיים) (סימן תמ"ח ד"ה וחמץ שנמצא צבית ישראל) מציא הירושלמי וגרס 'הפקיר צ"ד', מכל מקום בירושלמי שלפנינו הגרסא נכולס "צ"ג", ולפי הנזכר אין לשבש הספרים שלנו שנמצא י"ג כנזכר".

יבאר כיצד התם השולחן ערוך כדעת ר' יוחנן אף במבטל ביום י"ד

אמנם לפי זה קשה על הך דפסקינן שם צטור ושולחן ערוך (סעיף ה') כהירושלמי הלו, דבהפקר לצד נאסר לאחר הפסח, והיינו דהלכה כרבי יוחנן לגבי ריש לקיש, והשולחן ערוך מיירי בכל גווני גם בהפקיר צ"ד, ולפי הנזכר לעיל לא מיירי הירושלמי רק בהפקיר צ"ג דייקא, (שהיה לו שהות למוכרו וכיוצא, דאמרין בטלה דעתו אלל כל אדם). אך זה אינו קשיא, דהא מסיק שם בירושלמי מטעם הערמה אסור. ומפני זה שייך גם בהפקיר צ"ד, וספיר פסק בשולחן ערוך. ומה שכתבנו לעיל מטעם בטלה דעתו וכו' דהוא רק בהפקיר צ"ג, יש לומר דזהו רק לפי הקא סלקא דעתך:

על פי יסוד הירושלמי הרא"ש יש לומר מהלך מהודש בפלוגתה ר' יוחנן וריש לקיש בירושלמי

ולפי סברת חידושי הרא"ש הנזכר דשייך בטלה דעתו אלל כל אדם, ונמצא כשמבטלו מקודם יש לומר סברא, כדולאי בטלה דעתו אלל כל אדם, ולא שייך סברת (הרא"ן) [הרא"מ], שאם לא יבטלו יהיה אסור ממילא לאחר הפסח, דהא יש שהות למוכרו עוד זמן מספיק, אלל ודאי דבטלה דעתו אלל כל אדם. וגם (זולת דברינו לדמות להאי דעירובין דמתירא מאיסור שבת, דהכי נמי מתיירא מאיסור חמץ כנזכר), יש לפרש בזה בדברי הירושלמי פסחים (פרק ג' הלכה ב'): 'הפקיר חמץ בשלשה עשר, לאחר הפסח מהו, רבי יוחנן אמר אסור, רבי שמעון בן לקיש אמר מותר', ומה דנקט דוקא בשלשה עשר נדחקו המפורשים ללא דוקא בשלשה עשר, והכי פירושו, י"ד קודם חצות". והוא תמה דלמה נקט י"ג (דוקא) אם גם צ"ד שחרית כן הדין גם כן. ולפי זה ניחא, דהיינו דוקא צ"ג, משום דיש שהות עוד ציוס למוכרו ולאכלו, על כן בטלה דעתו אלל כל אדם, ולא מהני ההפקר, על כן סבירא ליה לרבי יוחנן דאסור, ולריש לקיש סבירא ליה דמותר, (ופסקינן כרבי יוחנן לגבי ריש לקיש) מה שאין כן אם ההפקר צ"ד סמוך לזמן ציעורו,

ביאורים והערות

הבעלים, אם כן ודאי שמפרש מתלוקתם בהפקר כמש. והנה למסקנת הירושלמי מחלוקתם היא האם חרשיים להערמה, ופסק השולחן ערוך (אורח חיים סימן תמ"ח ד"ה ויחנן יוסף ד"ה ומחץ) כר' יוחנן שחמץ שנמצא בבית ישראל אחר הפסח אסור, אף על פי שביטל עד כאן לשונו. הרי שמפרש בדברי רבינו שנחלקו במבטל, ויהבאר היטב על פי מה שדייק בשו"ת אגודת אזוב (אורח חיים סימן ג) מדברי הרשב"א בתשובה (מק"א סימן ע) דהחשש הוא שלא יפקיר לגמרי בלב שלם, אלא יכוין בלבו כדי להזור ולזכות בו אחר הפסח, דכהאי גונא לא הוה הפקר כיון שאינו מפקירו בלב שלם, וכן כתב בתשובת פני יהושע (סימן יד) להדיא דכל שאינו מוציא מלבו לגמרי לא הוה הפקר גמור, עיין שם. וחשש זה שייך בביטול יותר מאשר הפקר. וכן צריך לומר לפי פירוש הרא"ש (הוצא דבריו לעיל, ד"ה אמנם ל"י שמעון) שהחשש שמה לא יפקירנו ויאמר הפקרתו, והרי הפקר גמור צריך להיות בפני שלושה, והם יעידו בו אם הפקיר, ועל כרחק שאין הירושלמי מדבר מהפקר גמור, וראה בפרי חדש (אורח חיים סימן תמ"ח ס"ה) שהאריך בזה. גג. עיין להלן ד"ה אמנם לפי זה. גד. הובא דבריו לעיל ד"ה אמנם ל"י שמעון. גה. וכן היא גרסת הרשב"א בתשובה (סס). גו. כן כתב בבית יוסף (סס) דידוע דהלכה כר' יוחנן, עד כאן לשונו. וראה עוד בתוספות (מסכתין כז: ד"ה נגה) שרבא פסיק פרק החולץ (ינמיט ל"י) כרבי שמעון בן לקיש בחלת, משמע דבכל שאר מקומות סבירא ליה כר' יוחנן לגבי רבי שמעון בן לקיש. עד כאן תוכן דבריו. וראה עוד ביד מלאכי (פלאי המלמוד ללא מקנה). גז. אם נפרש שאוקימתא זו נדחתה למסקנא, צריך לומר שרבינו חזר מכה שכתב לעיל (ד"ה ולפי סגמא חידושי הרא"ש) שאין לשבש הספרים שלנו שנמצא י"ג כנזכר, עיין שם. שמכיון שלמסקנא נדחתה אוקימתא זו מדוע היה להם להלוק במפקיר ב"ג. ואולי כוונת רבינו שהשולחן ערוך לא פסק להלכה כאוקימתא זו אף שלא נדחתה למסקנא.

נא. ז"ל הפני משה (סס): הבקיר חמצו ב"ג, לאו דוקא בשלשה עשר, אלא קודם שהגיע זמן איטורו. וב"ג דנקט משום דבי"ד לא פסיקא ליה כולי יומא, דהרי אחר חצות כבר אין החמץ ברשותו להכי נקט ב"ג. עד כאן לשונו. ואין לישב שהכוונה ל"ג בערב אור ל"ד, שהוא זמן בדיקת חמץ, וכתנת רב יהודה אמר רב (פסחים ו): 'הבדוק צריך שיבטל', שאם כן לא היה לירושלמי לנקוט בלשון 'הפקיר חמצו ב"ג [שמשמע שאדם יחיד עשה כן משום שהיה ברשותו הרבה חמץ, שלא יספיק לאכלו לפני הפסח, והפקירו כדי שיבואו בני אדם ויקחוהו להם לאכלו לפני הפסח], אלא לשאול וכו' מאחר שכולי עלמא מבטלים ומפקירים חמצם ביום י"ג, מה דין החמץ אחר הפסח, אלא על כרחק שהירושלמי מדבר קודם תקנת רב, וכמבואר במאירי (סס ו. ד"ה ונטיל זה). **גב.** רבינו מפרש שלאוקימתא זו במחלוקתם הירושלמי שנקט בלשון 'הפקירו' לאו דוקא, אלא הכוונה 'ביטלו'. שמשוה אותו כעפרא דארעא, ועל כן סובר ר' יוחנן שאינו מועיל [אבל בהפקר גמור לא מצאנו שהמפקיר ממון רב בטלה דעתו אצל כל אדם] וכן משמע ברא"ש (פסחים פרק ג סימן ד) שהביא את דברי הירושלמי על דין ישראל שמצא חמץ בביתו אחר הפסח אחר שבטלו. עיין שם. וראה במקור חיים (סימן תמ"ח צ"א פק"ט) על הירושלמי מדוע נקט 'הפקיר' ולא ביטל. וראה עוד לעיל (ד"ה אמנם ל"י שמעון, נהערה) שהובאו דברי הירושלמי הרא"ש (המנע לעיל פ"ו) שתמה על הרא"ש וכתב שהירושלמי אין צריך לטעם הערמה רק בהפקר כמש, אבל בביטול אם לא היה נאסר בהנאה לא היה הביטול מועיל מעיקרו, וכשיטתו לעיל, ועל כן דייק בלשונו לכתוב 'הפקיר' ולא 'ביטל'. אמנם רבינו לשיטתו מפרש שאכן הכוונה לביטול. אמנם למוכר בירושלמי להלן: אמר ר' יוסה לר' פינחס, נהיר את כד הוינן אמרין אהייא לר' יוחנן כר' יוסה ורשב"ל כר' מאיר [עד כאן]. והיינו שחולקים בגדר הפקר אימתי יוצא מרשעה

פירושי התורה לרבינו לוי בן גרשום (רלב"ג)

על-פי דפוס ראשון, וכת"י ליהמן
עם מבוא, שינויי נוסחאות, ציוני מקורות,
מקבילות, הערות וכיאורים

מאת

הרב יעקב ליב לוי

כרך ב: שמות

הוצאת מוסד הרב קוק • ירושלים

התועלת העשירי הוא במצוות. והוא מה שצונו לעשות שלמי חגיגה [ב]יום ראשון של פסח⁵⁷. שנאמר "וחגותם אתו חג לה"⁵⁸. והנה נזכיר התועלת המגיע מזה בהזכירנו מצות חגיגת הרגלים בכללם⁵⁹. [והנה יתבאר במה שיבא⁶⁰ שזאת החגיגה יש לה תשלומין כל שבעה⁶⁰. כבר נתבאר זה בראשון מחגיגה⁶¹ ובראשון ממגילה⁶². ולזה* הוא מבואר שאינה דוחה את השבת⁶³, כבר נתבאר זה בשני מחגיגה⁶⁴. ומזה המקום יתבאר, לפי שרשי הר"מ ז"ל*, שמה שאמרה תורה "שלש רגלים תחג לי בשנה" (לקמן כג, יד) הם שלש מצוות. והנה הרב לא מנה זה כי אם מצוה אחת⁶⁵. וכבר יראה ממה שנוכר במכילתא בזה המקום* שהענין הוא בזה כמו שזכרנו⁶⁶.

התועלת הי"א הוא במצוות. והוא מה שצוה⁶⁶ להשכית שאור מבתינו ביום י"ד לחדש ניסן⁶⁷. והנה התועלת המגיע בזה הוא להרחיקנו מאכילת החמץ בשבעת ימי הפסח. והתועלת בזה הוא להזכירנו יציאת מצרים שהיתה בזה האופן הנפלא⁶⁸, שמי שהקשה לכו ומאן לשלחם [עם כל המכות שהוכה בהם, הוכרח בזאת המכה האחרונה]⁶⁹ לגרשם משם במהירות, עד שלא יוכלו להתמהמה עד שתחמיץ העיסה* אשר במשארותם*. ואולם שרשי זאת המצוה הם שלשה:

← **השרש הראשון הוא שיחשבהו כעפר¹ והדומה לו ממה שאינו ראוי לאכילה, קודם איסורו², כי אז הוא שליט עליו* ויכול לעשות [ממנו]³ מה שירצה, לפי שהוא קנין מקניניו, והוא**

57 בנרפס: מה שנצטוונו לחוג כחמשה עשר לחדש ניסן. ר"ל שנקרב שלמי חגיגה. 58 וע"ש בד"ר (פס' יד). 59 לקמן כג, יד-יו. 60 רמב"ם פ"א מחגיגה ה"ד. 61 ט, א. 62 ה, א. 63 רמב"ם שם ה"ח. 64 ז, א. 65 סה"מ ע' נב (ופ"א מחגיגה ה"א) וע' משי"כ הרמב"ם בשרש הי"ג. 66 בנרפס: לזכור המצוה שנצטוונו. 67 סה"מ ע' קנו. חינוך מצוה ז. 68 להזכירנו עוצם הפלא שעשה לנו הש"י בהוציאו אותנו מארץ מצרים עד שמי... — ג, ה. (ובנרפס: ומאן לשלחם מאון נפלא, הוכרח וכו'). 1 רמב"ם פ"ב מחומ"מ ה"ד. רש"י ד, א ד"ה חובת הדר. רמב"ן ריש פסחים. 2 רמב"ם שם ה"א. 3 נוסף ע"פ ג, ה.

בו אנחנו וכו' אליהו עתיד לפרש פרשה זו. ולזה. הואיל ויש לה תשלומין. כמבואר בפסחים עו, ב לפי הגירסא שלפנינו (וע' רש"י): קמ"ל כיון דאית ליה תשלומין לא דחיא שבת. וכ"כ הרמב"ם: לפי שאין להם זמן קבוע כקרבנות הצבור, שאם אינו חוגג היום חוגג למחר. (ודלא כתוס' שם ד"ה קמ"ל דלא גרסי לה וכו' שאין הטעם תלוי בכך. אלא דילפי ליה מוחגותם. וע' לח"מ שם). לפי שרשי הר"מ ז"ל. יתכן שכוונתו למשי"כ הרמב"ם בשרש הי"ג שיש למנות מוסף שבת ומוסף ר"ח למצוות נפרדות (אף שכל מוספי ר"ח הן מצוה אחת בלכר) וכן שביתת כל יום טוב מצוה בפ"ע. והיינו משום שכאה הצווי על כאו"א מהן בפני עצמה. (וע' מה שחמה על הרמב"ם הגר"פ פרלא במבואר לסה"מ שרש יג.) במכילתא בזה המקום. פרשה ז' ד"ה ותגותם, דמפורש שם דקרא ד"וחגותם" איירי בקרבן חגיגת פסח. נמצא דחגיגת פסח יש לה פסוק בפ"ע. שבועות יש לה פסוק בפ"ע "ועשית חג וגו'" (דברים טז, י) וע' חגיגה ח, א וברש"י ד"ה מסת. וכן סכות "וחגותם אתו" (ויקרא

כג, מא) וע' חגיגה ט, א וברש"י ביצה יט, א ד"ה מחולקת (וע' ויקרא כג, לט וברש"י שם). ומאחר דכל רגל יש לו פסוק בפ"ע דין הוא שיהיו נמנים שלש מצוות. ובהגהות הרא"ש טרויב למנין המצוות של הבה"ג הערה ג כ' שדעת בה"ג שראיה, שמחה וחגיגה נחשבות כ"א לשלש מצוות (נמצא בסכום ט' מצוות) ודמה אותן לשביתת יו"ט, שכל חג הוא מצוה בפ"ע אף שדין השביתה בהן אחד. (והגר"פ, עשה מה כ' דדעת בה"ג כרס"ג וכרמב"ם, דחשיב מצוה אחת. כיון שחזר הכתוב וכללן בעשה אחד.) עד שתחמיץ העיסה. ובחינוך (טו: לא ימצא)... ונזכור מה שארע בענין זה שמתוך חפזון הציאה אפינו העיסה מצה, כי לא יכלו להתמהמה עד שיחמיץ כמשי"כ "ויאפו את הבצק וגו'" (יב, לט). במשארותם. הכלים שלשים בהן את הבצק (לפירוש רבנו). כי אז הוא שליט עליו וכו'. ומבואר בד"ר דכח הביטול נובע מבעלותו על קניניו הנותנת לו את הכח ההחליט על שימוש ויעודו של הרב. וכשהוא מסכים לא להשתמש בכך כמאכל אלא כעפר יכול הוא — כל

מפני זה יכול להסכים שלא ישתמש מהלחם ההוא בשמוש המיוחד בו מצד מה שהוא לחם. אבל ישתמש בו שמוש העפר והאבן* והדומה להם. שנאמר "תשביתו שאור מבתיכם" ר"ל שישבתנו משמוש המיוחד לו. ולזה אמר "תשביתו" ולא אמר תבערו⁴. וכבר נתבאר זה השרש בראשון מפסחים⁵.

השרש השני הוא שאחר שכטלו אינו עובר עליו ככל יראה ובכל ימצא⁶, אע"פ שנשאר בכיתו. שהרי אינו שאור ולא חמץ אצל הבעלים לפי שכבר השביתו. וכבר התבאר זה בראשון מפסחים⁷. ויראה לי שאם אכלו* אחר זה אין בטולו מועיל לו כלום, שהרי נתבאר שהוא אצל מחשבתו לחם, לא עפר ואפר. ולעשות משמרת* למשמרת צוו חכמים לבדוק ולהוציא החמץ מכל גבולו⁸. כבר נתבאר זה בראשון מפסחים⁹. השרש השלישי הוא יוצא מאלו השרשים הקודמים, והוא שמי שיש לו עסה בכיתו בזמן איסור החמץ ואינו יוכל לאפותה קודם שתחמיץ. הוא מבטלה קודם שתחמיץ¹⁰ ובוזה ימלט מעבור עליה ככל יראה ובכל ימצא אחר שתחמיץ. כבר נתבאר זה בראשון מפסחים¹¹.

התועלת הי"ב הוא במצוות. והוא לזכור מה [שהוזהרנו מעשות]¹² מלאכה בראשון¹³ ובשביעי¹⁴ של פסח [שאינה לצורך אוכל נפש. שנאמר "כל מלאכה לא יעשה בהם, אך אשר יאכל לכל נפש וגו'"]. והנה התועלת בזאת המצוה הוא מבואר שהיא מביאה¹⁵ להזכיר יציאת מצרים שהיינו שם עבדים לפרעה והיינו מוכרחים לעשות מלאכת עבודה. [וזה מביא להאמין בשם יתע' אמונה נפלאה.

והנה היה זמן זה החג שבעה ימים, לפי ששבעה ימים הם כמו תקופה ירחית ויש לה מהזמן רושם מבואר¹⁶ בדברים הטבעיים. והנה הוא הזמן היותר קצר שימצא שלם ויהיה מקובץ מימים. וזה מבואר למי שעיין בחכמת הכוכבים. והנה לא נאסרו כל אלו¹⁷ הימים בעשית מלאכה, כדי שלא יכבד זה עלינו ונאסרו כלם באכילת חמץ, כי זה לא יכבד מאד¹⁸. ואולם שרשי זאת האזהרה הם ארבעה:

4 רש"י ד, ב ד"ה בביטול. 5 ד, ב. 6 רש"י ג, ב ד"ה ודעתו. ר"ן ריש פסחים. 7 ו, ב-ז, א. 8 רמב"ם שם ה"ג. 9 ב, א. 10 רמב"ם פ"ג מחו"מ ה"י. 11 ז, א. 12 נוסף ע"פ ג, ה. (וכנודפס: מה שהוזהרנו שלא נעשה מלאכת עבודה). 13 סה"מ ל"ח שכי"ד. חינוך שטו. 73 נוסף ע"פ ג, ה. (וכנודפס: ותועלתו להזכיר וכו'). 74 כנודפס: נפלא. 75 כנודפס: כל אלו שבעת הימים. 76 צורך ע"פ ג, ה. (וכנודפס מובא קטע זה כתועלת הי"א: לשבות כיום ראשון של פסח מכל מלאכת עבודה ולשבות בזה האופן כשביעי של פסח).

עוד הככר שלו — לתת לו דין עפר ולא יעבור עליו משום חמץ. ומיושב בזה מה שהקשו על שיטת רש"י, דלאחר איסורו למה לא יהי ליה ביטול. (ריטב"א פסחים ו, ב בשם התוס'. וע' אבני נזר או"ח ש"י שכיוון לקושיא זו והסבירה, דבשלמא אי מטעם הפקר א"כ לאח"כ כשם שא"י להקדיש א"י להפקיד, דאינו ברשותו. אבל לשוויא עפר מאינפ"מ במה שאינו שלו.) וע"פ ד"ר מבואר דכחו לשוויא עפר נובע מבעלותו הממונית. וכשאינו ברשותו, כשם שא"י להקדישו א"י לתת לו תורת עפר. ישתמש בו שמוש העפר והאבן. מבואר דלא נאסר אלא בשימוש המיוחד ללחם אבל לא נאסר לו להשתמש בשימושי עפר. וכ"כ ממש"כ

בסמוך שאם אכלו ביטל את ביטולו, משמע אכלו דווקא, אבל לא כנהנה בו הנאות העפר. שאם אכלו וכו'. וכ"כ מהר"ם תלאוה פסחים ו, ב דאי אכיל ליה, הא יהיב דעתיה עליה למחשבה לאכילה לדין חמץ. וע' כרע"כ משנה א' שכ' דטעם הכדיקה דחיישי שמא המבטל ימצא גלוסקא וימלך על ביטולו ויחשוב עליה לאכלה ויעבור עליה בכ"י וב"י. ולעשות משמרת וכו'. דלא חימא דבדוקן שלא יעבור בכ"י ובביטול כלכר לא סגי. קמ"ל דאין הבריקה אלא מדרבנן. (ומבואר דהמשמרת היא לב"י, ומטעם שכ' הר"ן שמא לא יבטל יפה או מטעם שכ' הרע"ב שמא ימלך על ביטולו, מדמייתי לה גבי דין השבחה. ואם

S. 470. 1992

ספרי

מדרש הלכה לבמדבר ודברים
מיסודו של התנא רבי שמעון בר יוחאי זי"ע
נדפס ע"פ רפוס ראשון ויניציה ש"ו

ונלוה אליו

פירוש ספרי דבי רב

מאת הארי שבחבורה החכם השלם
במוהר"ר דוד פרוז זצוק"ל
בעמח"ס הסרי דוד לתוספתא ומשכיל לדוד עה"ת ועוד

סודר והוגה מחדש בתוספת תקונים. מקורות
ומראי מקומות לתנ"ך, בבלי, ירושלמי, מדרשים ורמב"ם
עם מפתח מפורט בסוף ספר דברים

בעריכת חברי מכון לב שמח

מכון "לב שמח", פעיה"ק ירושלים תובב"א
שנת תש"ז

של גבוה. לא יראה לך. שאתה רואה ליפטר לך. לא יראה לך שאור. בטל →

פירוש ספרי דבי רב

דכילי אינשי מיניה כמבואר בגמרא שם. ואולי דמשיה קפיד תנא למתני בב' בבי אבל אתה רואה של אחרים והדר אמר אתה רואה של גבוה, וק' דכיון דמחד לך אתו (כמ"ש התוספות שם) ליערביניהו וליתניניהו כמו בכרייתא דבש"ס של אחרים ושל גבוה, אלא נראה דתנא דספרין רצה לרמוז דמ"מ יש הפרש בין זה לזה אע"ג דתרוייהו אינם בכל יראה.

אמנם מ"ש אח"ך לא יראה לך אתה רואה ליפטר, וכ"ה בילקוט, לא ידענא מאי קאמר. ואולי דהכונה לומר דמ"ש אתה רואה של אחרים דבכלל זה הוא ג"כ שהגוי שכר אותו לראות, כלומר לשמור את החמץ שבביתו, גם זה בכלל אתה רואה. ומיהו לאו דלכתחילה שרי אלא שאם עשה כן פטור ושכרו מותר, וכההיא דתשובת הרשב"א שהביא מרן בב"י סי' הנד' דלכתחילה אין ראוי היש' להיות יושב ומשמר ביתו של גוי בפסח, דאע"ג דכדיעבד שכרו מותר כדאיתא בריש השוכר (סב א) דביין נסך שכרו אסור משום קנס מ"מ לכתחלה אסור, ומייתי לה הפר"ח שם וכתב עלה ויש לדחות דכי היכי דאמרין התם חומרא דיי"נ שאני הי"ג איכא למימר חומרא דפסח שאני ואף דיעבד שכרו אסור. ולכן יראה דעיקר טעמו דשאני הכא שאינו תופס דמיו כדלקמן סוף סימן תמ"ג ודוק ע"ש. ואישתמיטתיה למר שכבר קדמוהו רבותינו בעלי התוספות ז"ל שם בר"פ השוכר דמסקי ודוקא בב' אלו החמירו יי"ג ושביעית לפי שתופסין דמיהן ראוי לקנוס בשכר דהוי קצת כעין דמים אבל בשאר איסורי הנאה שאין תופסין דמיהן מסתבר דלא קנסו ע"כ. ונראה שזו נמי כונת הרשב"א ז"ל אלא שקיצר במובן.

לא יראה כו' בטל בלבך מיכן כו'. הנה בריש פסחים (ד ב) אמרין מדאורייתא בביטול בעלמא סגי פירש"י דכתיב תשבתו כו' והתוס' שם הקשו עליו ע"ש, והוו מצו לאסתיועי מהך מתניתא דספרין דקתני בהדייא לא יראה לך בטל בלבך הרי בהדייא דסגי בביטול, ומ"מ נראה דרש"י ז"ל דייק בלישניה דמשיה כתב והשבתה בלב היא השבתה, ולא כמו שהעתיקו הם ז"ל בלשונו אלמא השבתה בלב היא ומשיה הבינו בדבריו דהשבתה דוקא בלב ואז ודאי דקשיא מדר"ע וכל מה שהקשו עליו, אבל אין זה כונת רש"י אלא דהשבתה מתקיימא באחד משני דברים או לבערו מן העולם או לבטלו, והיינו דמדכתיב תשבתו ולא תבערו משמע השבתה בלב ומדכתיב מבתיכם לשון רבים ולא כתיב מרשותיכם משמע נמי הוצאה והבערה מכל מקום ומקום שיש לו חמץ, דאי השבתה בלב דוקא הרי בדבור אחד בפעם אחת יכול לבטל כל חמירא דאיכא ברשותיה ולא שייך מבתיכם דמשמע בתיים רבים אלא בביעור ממש שצריך כל אחד בפ"ע, וגלי לן קרא דבת דמנייהו סגי מדאורייתא, והכא קמ"ל רש"י דבביטול סגי מדאורייתא בלא ביעור. ובר"פ אמתני' דאור לי"ד בודקין פירש"י כדי שלא יעבור עליו בב"י וב"י הרי דבכדיקה וביעור אשמועינן רש"י דסגי מדאורייתא בלא ביטול ומ"ש רב יהודה הבודק צריך שיבטל היינו מדרבנן. וזוהי שיטת הר"ן נמי בר"פ דמדאורייתא סגי בביטול מדכתיב תשבתו ולפי' תרגם אנקלוס תבטלון אי"נ נפ"ל מדכתיב ולא יראה לך כדכרי רבותינו הצרפתים

דכילי אינשי מיניה כמבואר בגמרא שם. ואולי דמשיה קפיד תנא למתני בב' בבי אבל אתה רואה של אחרים והדר אמר אתה רואה של גבוה, וק' דכיון דמחד לך אתו (כמ"ש התוספות שם) ליערביניהו וליתניניהו כמו בכרייתא דבש"ס של אחרים ושל גבוה, אלא נראה דתנא דספרין רצה לרמוז דמ"מ יש הפרש בין זה לזה אע"ג דתרוייהו אינם בכל יראה.

אמנם מ"ש אח"ך לא יראה לך אתה רואה ליפטר, וכ"ה בילקוט, לא ידענא מאי קאמר. ואולי דהכונה לומר דמ"ש אתה רואה של אחרים דבכלל זה הוא ג"כ שהגוי שכר אותו לראות, כלומר לשמור את החמץ שבביתו, גם זה בכלל אתה רואה. ומיהו לאו דלכתחילה שרי אלא שאם עשה כן פטור ושכרו מותר, וכההיא דתשובת הרשב"א שהביא מרן בב"י סי' הנד' דלכתחילה אין ראוי היש' להיות יושב ומשמר ביתו של גוי בפסח, דאע"ג דכדיעבד שכרו מותר כדאיתא בריש השוכר (סב א) דביין נסך שכרו אסור משום קנס מ"מ לכתחלה אסור, ומייתי לה הפר"ח שם וכתב עלה ויש לדחות דכי היכי דאמרין התם חומרא דיי"נ שאני הי"ג איכא למימר חומרא דפסח שאני ואף דיעבד שכרו אסור. ולכן יראה דעיקר טעמו דשאני הכא שאינו תופס דמיו כדלקמן סוף סימן תמ"ג ודוק ע"ש. ואישתמיטתיה למר שכבר קדמוהו רבותינו בעלי התוספות ז"ל שם בר"פ השוכר דמסקי ודוקא בב' אלו החמירו יי"ג ושביעית לפי שתופסין דמיהן ראוי לקנוס בשכר דהוי קצת כעין דמים אבל בשאר איסורי הנאה שאין תופסין דמיהן מסתבר דלא קנסו ע"כ. ונראה שזו נמי כונת הרשב"א ז"ל אלא שקיצר במובן.

והדרין לן לספרין דאולי שזו כונת תנא אתה רואה ליפטר, כלומר שאין זה נהנה מן החמץ עצמו ופטור דכיון שאינו תופס דמיו שכר בגוף לא מחיליף ושכרו נמי מותר, כך נראה ליישב גירסת ספרינו. ומוהר"ם מחק והגיה אבל אתה רואה של פלטר והכי גריס מהרא"ן ולא פירש מידי. וקשה דהיינו רישא של אחרים דמ"ל פלטר מ"ל גוי דעלמא. וראיתי לרב"ה שגם הוא ז"ל גריס הכי וכתב עלה וקשיא לי

בלבך, מיכן אמרו ההולך לשחוט את פסחו וכלה מתני'. לא יראה לך חמץ לא יראה לך שאור (ראה שמות יג ז), זהו חילוק שבין בית שמאי ובית הלל, שביט שמאי אומ' שאור בכזית וחמץ בככותבת, ובית הלל אומ' זה וזה בכזית. ולא

פירוש ספרי דבי רב

לעיקר חיוב השבתתו שזו גזרת הכתוב הוא ולא משום שמא יבא לאכול, ואפילו תימא דמשום שמא יבא לאכול כיון דחזו שהחמיר הכתוב כ"כ שאם לא מבטל ליה עובר בשני לאוין חמיר ליה ומדכר דכיר, וכההיא דאמרינן מתוך שלא הותרה לו אלא ע"י דליו זכיר הוא, ה"נ מתוך שלא הותר לו אע"ג דאינו ברשותו עשאו הכתוב כאילו ברשותו לעבור עליו זכור הוא ותו ליכא למיחש שמא ישכח ויאכלנו. לא יראה כו' זהו חילוק כו'. ברפ"ק דביצה דף ד' ואתיא לפרושי מתניתין דסתמא תנן בש"א שאור בכזית וחמץ בככותבת ובה"א זה וזה בכזית ומשמע דלענין אכילה פליגי דב"ש לא מחייבי כרת אלא לאוכל בככותבת, ומכריח שם בגמרא דא"א לומר כן מכח דרשה דר"ז דפתה הכתוב בשאור וסיים בחמץ (פירש"י שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל מחמצת, וקשיא לי דמחמצת כתיב שם ולא חמץ, ודילמא מחמצת היינו שאור המחמץ את החמץ, ולא ידעתי למה לא נקט קרא דלעיל תשביתו שאור מבתיכם כי כל אוכל חמץ) לומר לך זהו שאור זהו חמץ, לכך מסיק דבאכילה מודו ב"ש דחמץ נמי בכזית ולא פליגי אלא בביעור דמדאצטריך קרא למכתבינהו לתרווייהו בביעור לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור ש"מ דשיעורו של זה אינו כשיעורו של זה דלא נילף ביעור מאכילה, וכ"ה סברי דצריכי דאי כתב רחמנא שאור דצריך ביעור ה"א דוקא שאור דחמוצו קשה ואי כתב חמץ ה"א דוקא חמץ דראוי לאכילה ולעולם ילפי ביעור מאכילה ומייתי תנ"ה כו' כי הכא. ואין להקשות דאטו טעמא דב"ש אתא לאשמועינן, דלאו היינו טעמא אלא פירושא וכדאי הם לפרש דבריהם, וכ"כ בשיטה מקובצת שם.

ולא ילין כו' איזו זביחה אתה זוכה לאכול ע"מ לאכול בערב כו' כצ"ל. ומשמע דמפרש לקרא בפסח ממש, ולא ידעתי מי הכריחו לאפוקי קרא ממשמעותיה ולפרש ע"מ לאכול

ז"ל והכי תניא בספרי לא יראה לך בטל בלבך, ואח"כ כתב שזה שאמרה תורה תשביתו יכול להתקיים בא' משני דברים כו' ע"ש.

והר"ב פר"ח בסימן תל"א האריך להוכיח דאפי' לחמץ ידוע סגי מדאורייתא בביטול דלא כסברת הגאון שהביא הכל בו, ובתוך דבריו כתב ועוד ראה מהא דתנן בפרק אלו עוברין ההולך לשחוט את פסחו כו'. ועל זה נאמר חכם עדיף מנביא שהיא גופה כונת התנא דספרין דקתני בטל בלבך מיכן אמרו ההולך לשחוט את פסחו וכלה מתני', דבמ"ש וכלה מתני' פשוט שנתכוון לסיפא להציל כו' מבטלו בלבו, וזמינה מוכח דעכ"פ אפילו לחמץ ידוע בטל בלבך ודי לך וכמ"ש הפר"ח. וראיתי שם להרב שכתב והר"ן נמי העלה כו' אלא כו' ואין זה מחזור כו' עש"ד ז"ל, ורואה אני שהפר"ח הוסיף על דברי הר"ן מה שלא נזכר בדבריו ומש"ה הוא דכתב עליו דאינו מחזור, שכתב שהטעם שהחמירה תורה בחמץ טפי משאר איסורין כו' כלומר דכל איסורין מותר להשהותן ברשותו מן התורה אעפ"י שאסורין בהנאה וחמץ אסרה תורה להשהותו משום דלא בדילי ויבא לאכול, וכפי הבנה זו יפה הקשה דמה הועילה תורה הואיל וסגי בביטול אכתי יבא לאכול. אבל באמת לא כ"כ הר"ן ולא הזכיר שאר איסורין כלל אלא כתב ואפשר עוד שמפני טעם זה החמירה תורה לעבור עליו בב"י וב"י, וכונת הר"ן לפע"ד דכיון דמן הדין חמץ אינו ברשותו של אדם אלא שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו, וכמ"ש הר"ן גופיה לעיל, הוה סגי למשבקיה בעשה דתשביתו בלבד ואמאי החמיר בו הכתוב לעבור עליו בשני לאוין נמי, ומשני דלפי חומר שבו שהוא בכרת וגם דלא בדילי מניה הוסיף והחמיר בו הכתוב דאי לא מבער או מבטל ליה שיעבור בשני לאוין, דאי לא הוה קאי אלא בעשה הוה קיל ליה ולא הוה מזדהר ביה לבערו או לבטלו אבל השתא חמיר עליה וישביתנו, אבל לא בא ליתן טעם

חומש תורה שלמה

והוא
התורה שבכתב

עם באור
"תורה שבעל פה"

חבור כולל את פרושי התורה שנאמרו ונמסרו מדור לדור, מזמן קבלת התורה עד סוף זמן האמוראים והסבוראים ותחלת זמן הגאונים (משך אלפים שנה, בערך) הנמצאים בכל ספרי רז"ל ובספרים המיוחסים להם שנדפסו עד היום, גם מהרבה כתבי יד עתיקים. כל מה שנאמר בתרגומים, בפשט, בהלכה, באגדה, בדרשות שעל פי ל"ב מדות, באסמכתות, וברמזים

ערוך ומסודר על פסוקי התורה עם באור, הערות והגהות בעזה"ת ע"י

מנחם מ. כשר

חלק שנים עשר

(כרך שנים עשר)

ניו-יארק

ת. ש. ת.

ר"ת. יסוד ההיתר הוא משום לא יראה לך וזה אינו שלו וזה כר"ת. אמנם ביטול אינו משום הפקר אלא מדין יאוש ועפ"ז מתורצות כל הקושיות הנ"ל על שיטת ר"ת. וההסבר שביטול הוא מטעם יאוש יש לפרש גם לשיטת הגאונים ורש"י.

וראה ברש"י פסחים ד. דסגי ליה בביטול אי מסיה דעתיה מיניה ומשוי ליה כעפרא כו'. ובמתנה אפרים הלכות זכיה מהפקר סימן ז' כותב שמדברי רש"י ב"ק ל"א מוכח דיאוש הוי לשון הפקר. ובנתיבות סי' רפ"ב וסי' תר"ה שיאוש אינו מועיל עד שיבוא ליד זוכה. ועי' בקונטרס אחרון בשו"ת הריב"ש דפוס ווילנא. ובבאר יצחק חיר"ד סי' כג. ויש להוסיף עמ"ש הרמב"ן שמדברי הספרי מוכח שאין הלימוד של דין ביטול מתשבייתו. ולפ"ד נמצא שהגאונים הנ"ל מדעתם הוא שסמכו זאת על לשון תשביתו ונעלם מהם כל עיקר דרשת הספרי וזה קשה לומר, ולפמ"ש בתו"ש בא ח"א אות שט. מלשון המכדרשב"י תשביתו שאר מבתים, מן התורה השבתה בלב ומדברי סופרים ביעור ובמה בשריפה כו' שמכאן הוא מקור לשיטת הגאונים שהביאו דרש זה. וסוף המאמר שם ברור שיסודו בחז"ל ומסתבר שגם התחלת המאמר מקורו מחז"ל. ועליו סמכו הגאונים שלא הביאו דרשת הספרי. לא כדעת הורביץ בקונטרסו על המכילתא דרשב"י, שהתחלת המאמר אינו ממכדרשב"י.

גם המאירי במגן אבות מרכיב שיטת רש"י ור"ת לשיטה אחת בסגנון אחר מ"ש הרמב"ן ומפרש דרשת הספרי גם לשיטת רש"י שהביטול בלב היינו שימאסו בעיניו כאלו הוא עפר, וכאלו אין לו חמץ ברשותו כלל, ודרשו ממלת "לך" שאם הוא מבטלו ומגלה דעתו שהוא מסכים לרצון התורה שאסרה החמץ והוציאה אותו מרשותו, לא מקרי "לך" ואינו עובר עליו. ואין הפקעת החמץ באה על ידי הפקר גמור, שחסרים כאן דיני הפקר כמו שביאר הרמב"ן, אלא יש כאן דין מיוחד בחמץ שהביטול מחשבו כאלו

הוא עפר וממילא נפקע גם שם הבעלים ולא נקרא לך. וראיתי בספר לקח טוב נגארה ח"ל: לא יראה לך בטל בלבך, דמדאורייתא בביטול בלבו סגי, אע"פ שיהא נראה, כיון שאינו נראה לו שכבר בטלו אינו עובר.

מבואר מדבריו שיש לפרש שפיר דרשת הספרי לשיטת הגאונים ורש"י והלימוד אינו מהמלה "לך" כמ"ש המאירי אלא מלשון לא "יראה", והפירוש הוא אם האדם ממאס ומבטל את החמץ בלבו כדבר שאין בו שום צורך כלל, בזה מקיים מצות התורה לא יראה לך, כלומר לא יהא חשוב בעיניך, מלשון המשנה רואה אני את דברי אדמו"ר, הכירם לטובים ונכונים. ויש להוסיף ביאור שהרי לרוב ראשונים אי אפשר לפרש לא יראה לך חמץ כפשטא דקרא שיש איסור לראות חמץ ראה מ"ש בתו"ש פ"ב אות שצד. והרא"ש מפרש לא יראה לך חמץ במקום שראוי לראיה מטעם זה י"ל שהספרי פירש ולא יראה לך היינו ראיית הלב כמו: ולבי ראה, ועל יסוד זה דרשו לא יראה לך, בטל בלבך.

שו"ר בגליוני הש"ס פסחים ד: שפי' ג"כ דרשת הספרי על ביטול החשיבות ולא מטעם הפקר וכו', ולא יראה לך היינו שלא יהא נראה וחשוב בעיניך וכו'. ומצינו כעין זה בב"ב ט. כי תראה ערום וכסיתו כשיראה לך, דאין כוננת כי תראה על ראיית העין, רק הכוונה שיהיה נראה וספון לך שתדע שאינו רמאי רק עני וראוי לכך לכסותו ע"ש ע"כ.

ועל פי מה שנתבאר לעיל יש לפרש מה שהקשה הצ"ח בפסחים ד. לשיטת רש"י שתשביתו הוא ביטול, למה לן קרא למעוטי אחרים ושל גבוה, תיפוק ליה שאפילו בשלו אם ביטלו מועיל כ"ש בשל אחרים שאינו עובר. ראה לעיל בקושיא ט' לשיטת התוס' שכע"ז הקשה הרמב"ן, והנה לפ"מ שנתבאר לעיל שיטת רש"י והרמב"ם ענין ביטול חמץ הוא דין מיוחד בפסח, כעין ביטול ע"ז, א"כ אי אפשר ללמוד ממנו